

Říkáme si společně / Vakeras jekhetane

Metodika pro podporu předškolního vzdělávání

Příprava na čtení a psaní pro děti ze sociálně znevýhodněných rodin

Erasmus+

Obsah

ÚVOD	4
1. 1. JAK PRACOVAT S METODIKOU	5
1.2. DŮSLEDKY SOCIÁLNÍHO ZNEVÝHODNĚNÍ PRO VZDĚLÁVÁNÍ	6
1.2.1. POPIS MECHANISMŮ SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ	6
1.2.2. DŮSLEDKY SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ PRO PŘÍPRAVU NA VZDĚLÁVÁNÍ.....	8
1.3. NĚKOLIK OBECNÝCH RAD RODIČŮM PRO VŠECHNY OBLASTI ROZVOJE	10
2. ROLE FONOLOGICKÝCH DOVEDNOSTÍ PŘI OSVOJOVÁNÍ ČTENÍ A PSANÍ	11
3. CVIČÍME SI OUŠKA (FONOLOGICKÉ DOVEDNOSTI A FONEMATICKÉ UVĚDOMOVÁNÍ).....	13
3.1. ZÁSADY PEDAGOGICKÉ PREVENCE	14
3.2. NÁMĚTY PRO ORIENTAČNÍ POSOUZENÍ FONOLOGICKÝCH DOVEDNOSTÍ	15
3.2. SLYŠÍME ZVUKY A HLÁSKY	17
3.3.1. SLYŠÍME ZVUKY.....	18
3.2.1. SLYŠÍME HLÁSKY	19
4. UČÍME SE ŘÍKAT HLÁSKY (OROMOTORIKA).....	21
4.1. CVIČÍME SI JAZYK A PUSU	22
4.2. NÁMĚTY K VYHODNOCENÍ SCHOPNOSTI DÍTĚTE ARTIKULOVAT A K PODCHYCENÍ ŠPATNÉ VÝSLOVNOSTI	25
4.2.1. RÁMCOVÝ STANDARDNÍ PŘEDPOKLAD VÝVOJE ARTIKULACE V ČESKÉM JAZYCE	26
4.2.2. SCREENING – JAK ZJISTIT, KTERÉ HLÁSKY DÍTĚ NEVYVOZUJE NEBO VYVOZUJE ŠPATNĚ	26
4.2.3. KDY JÍT K ODBORNÍKOVÍ	28
4.3. UČÍME SE DÝCHAT	31
5. UČÍME SE POVÍDAT (ROZVOJ ŘEČI)	33
5.1. NĚKOLIK RAD K UČENÍ ŘEČI ŘEČÍ.....	34
5.2. NÁMĚTY PRO UČENÍ ŘEČI POMOCÍ OBRÁZKŮ	35
6. CVIČÍME ŠIKOVNÁ TĚLÍČKA (HRUBÁ MOTORIKA)	36
7. CVIČÍME ŠIKOVNÉ PRSTÍKY (JEMNÁ MOTORIKA A GRAFOMOTORIKA)	38
7.1. CVIČÍME SI RUCE.....	39
7.2. CVIČÍME PRSTY PRO PSANÍ.....	41
8. CVIČÍME ŠIKOVNÁ OČÍČKA (ZRAKOVÉ A PROSTOROVÉ VNÍMÁNÍ)	43
8.1. FIGURA A POZADÍ	44
8.2. ZRAKOVÁ DIFERENCIACE	44

8.3. ZRAKOVÁ ANALÝZA A SYNTÉZA	44
8.4. OČNÍ POHYBY	45
8.5. ZRAKOVÁ PAMĚŤ	45
8.6. VIZUOMOTORIKA	45
8.7. VNÍMÁNÍ PROSTORU	46
9. LITERATURA	48

Autoři: Adéla Lábusová, Lucie Pivoňková, Martina Skleničková (podklady pro kapitoly *Cvičíme si ouška, Kdy jít k logopedovi*), Gabriela Mikulková (kapitoly *Role fonologických dovedností při osvojování čtení a psaní, Náměty pro orientační posouzení fonologických dovedností, Cvičíme šikovná očička*), náměty pro cvičení jemné a hrubé motoriky: Michaela Píšová, Michaela Mrňousová, Marie Császárová, Magdalena Kudláčková, Daniela Nevolová, Aneta Kozáková

Odborné konzultace: Jitka Dombiová, Martina Habrová, Martina Francuchová

Editor: Gabriela Mikulková, Iva Janská

Jazykové korektury: Luboš Veselý

Vydal: Člověk v tísni, o. p. s., Praha 2016

Metodika vznikla v rámci mezinárodního projektu KHETAUN (Společně): Klíčové kroky pro zapojení romských sociálně znevýhodněných dětí do kvalitních předškolních programů

Projekt navazuje na výstupy analýz, studií a výzkumů, které dokazují zásadní význam předškolní výchovy pro úspěšnost v dalším vzdělávání. Zapojení dětí sociálně znevýhodněných do kvalitních předškolních programů je předpokladem pro úspěch v dalším vzdělávání. To ovšem ze strany pedagogů vyžaduje vhodnou profesní přípravu, aby byli připraveni na specifika práce s těmito dětmi, neboť se mohou projevovat oslabení vývoje v různých oblastech.

[Informace o projektu na www.varianty.cz](http://www.varianty.cz)

PEDAGOŠKI INŠTITUT

ÚVOD

Metodika se zaměřuje na přípravu dětí předškolního věku zhruba od tří do šesti let, které pocházejí ze sociálně znevýhodněných rodin. Hlavním cílem je naučit tyto děti tzv. **fonematickému uvědomování**, které se v rámci současných výzkumů ukazuje jako jedna z klíčových dovedností pro osvojení čtení a psaní. Termínem fonematické uvědomování je označována **vědomá schopnost rozkládat slova na jednotlivé hlásky a manipulovat s nimi** (Bytešníková 2012, s. 115). Fonematické uvědomování není možné rozvíjet bez ohledu na celkový rozvoj dítěte, proto jsou v metodice zařazeny i kapitoly zaměřené na podporu dalších dovedností a schopností, které je důležité zohlednit a soustředit na ně pozornost. Každá kapitola předkládá soubor námětů a cvičení, která v komplexním a postupném uvedení do praxe rozvíjejí (nejenom) dovednosti potřebné k výuce čtení a psaní.

Metodika může mít více způsobů využití. Může sloužit pedagogickým pracovníkům (dále jen pedagogům) jako soubor námětů pro výuku dětí, ale sestavena byla především proto, aby sloužila jako podklad pro práci s rodiči, u nichž lze předpokládat ohrožení sociálním znevýhodněním.

Rodiče žijící dlouhodobě v sociálním znevýhodnění často nemají povědomí o tom, jak konkrétní aktivita dítěte souvisí s jeho rozvojem a proč je to důležité pro přípravu na vzdělávání ve škole. Úvodní texty jednotlivých kapitol i všechna cvičení jsou zpracovány tak, aby si pedagog mohl udělat představu o charakteru výchovy v těchto rodinách a měl zároveň předlohu pro to, jaká zadání práce rodičům doporučovat, zdůrazňovat a vysvětlovat. Cvičení jsou založena na jednoduchém principu: jedná se o běžné postupy a aktivity, které jsou pedagogům dobře známé. Předpokladem je, že pedagog ví a rozumí tomu, co se jakým cvičením rozvíjí – výběr i popis cvičení má pedagogům nabídnout podklad pro efektivní posilování rodičovských kompetencí ve vztahu k přípravě dětí na vzdělávání.

Metodika má zároveň pomoci pedagogům dobře stanovit podporu pro dítě pocházející ze sociálně znevýhodněné rodiny, u kterého nelze očekávat standardní rozvoj jednotlivých oblastí. To není většinou způsobeno vrozenými dispozicemi, ale nedostatečnou průpravou v domácí výchově. Dětem schází některé znalosti a schopnosti, jež jim nikdo doposud nezprostředkoval. U jednotlivých kapitol vysvětlujeme, jaké nedostatky ve vztahu k přípravě na vzdělávání je možné u těchto dětí očekávat a jak postupovat. Upozorňujeme na to, že s dítětem je potřeba procvičovat aktivity, které se mohou zdát danému věku nepřiměřené. Nelze začít učit dítě slabikovat, aniž by například umělo jedinou básničku nebo pokud by mělo velmi omezenou slovní zásobu a jeho motorický vývoj celkově neodpovídal očekávané vývojové úrovni (např. když dítě neumí skákat po jedné noze, neumí šplhat po prolézačce, je neobratné v míčových hrách atd.). Proto je nutné věnovat dostatečný prostor zjišťování úrovně znalostí a schopností dítěte a podle toho nastavit na adekvátně dlouhou dobu podporu – výuku. Pokud se s dětmi začne pracovat v předškolním věku, je šance alespoň část dovedností procvičit a část chybějících znalostí doplnit, ale je třeba vždy postupovat od jednoduššího a základního ke složitějšímu a rozvíjejícímu.

Metodika nabízí:

- 1) soupis osvědčené praxe – soubor cvičení pro rozvoj (nejenom) fonologických dovedností, (zejména fonemického uvědomování);
- 2) podklad pro vhodné nastavení práce s dětmi ze sociálně znevýhodněných rodin;
- 3) náměty pro práci s rodiči, aby si mohli uvědomit a v praxi osvojit, jak popsaná cvičení dítě rozvíjí.

1. 1. JAK PRACOVAT S METODIKOU

Jednotlivá cvičení jsou v metodice popsána obecně bez nabídky konkrétních pracovních listů, neboť ty je lepší vytvářet vždy podle potřeb dané skupiny nebo dítěte. Pedagog si pracovní listy může vytvořit z vlastních zdrojů, z materiálů dostupných na internetu nebo z již zpracovaných pracovních listů v příručkách zaměřených na jednotlivé oblasti rozvoje. U každé kapitoly nabízíme několik zdrojů, kde je možné čerpat inspiraci pro jejich tvorbu.

Pokud se týká realizace cvičení ve výuce, je třeba (stejně jako při běžné praxi předškolního vzdělávání) procvičovat všechny oblasti průběžně a společně. Jednotlivé aktivity je třeba střídat a zařazovat do programu v průběhu celého týdne. U předškolního věku je ideální doba pro jednu konkrétní činnost zhruba 30 minut. Pokud se jedná o činnost, která ze strany dítěte vyžaduje hlubší soustředění, určitě není vhodné přesáhnout dobu jedné hodiny. U cvičení pro oblast sluchového vnímání je obvykle vhodnější i kratší doba (např. 5 minut), s tím, že mnohá z nich lze realizovat i v průběhu jiné činnosti.

Rodičům je dobré vysvětlit, že cvičením není zpočátku potřeba věnovat příliš dlouhou dobu. Stačí zadávat 5 – 10 minutové intervaly na den a nároky případně postupně zvyšovat. Rodičům je zapotřebí zdůraznit, že podstatná není délka činnosti, ale schopnost dětí se soustředit. Činnost musí dítě bavit, protože jen tak se při ní může něčemu naučit. Především v předškolním věku se děti nemají učit za trest nebo pod tlakem. Proto doporučujeme věnovat více času přípravě zadání práce, aby odpovídalo znalostem a dovednostem každého dítěte. Rodiče by měli dané cvičení dostat s konkrétním a jasným zadáním vámi vytvořených pracovních listů. Vhodnější jsou vždy jednoduché a krátké instrukce. Ideální je, pokud můžete cvičení s dítětem realizovat nejdříve v rámci výuky (aby je už znalo) a rodičům je předat s tím, že by pomohlo, kdyby si dítě osvěžilo nově nabytou dovednost i mimo výuku. Rodiče je třeba neustále informovat o každém pokroku dítěte, a motivovat je tak k práci doma.

Četnost a délku jednotlivých cvičení ve výuce je také třeba uzpůsobit tomu, jak jsou děti zvyklé a vedené ke koncentraci a usměrňování pozornosti. U dětí ze sociálně znevýhodněných rodin, které teprve začínají navštěvovat jakoukoliv formu předškolního vzdělávání, je velmi pravděpodobné, že nebudou dostatečně připravené na to, aby věnovaly delší pozornost zadanému úkolu podle vašich instrukcí. I toto je potřeba zohlednit ve výuce a zároveň vysvětlit rodičům. Ačkoliv je pravděpodobné, že rodiče nebudou umět nebo mít možnost zajistit dostatečné podmínky pro dobré soustředění, je důležité, aby alespoň věděli, že je to nezbytná okolnost. Ze zkušeností předškolních klubů Programů sociální integrace (Člověk v tísni, o. p. s.) vyplývá, že už po roce docházky se děti usměrnění pozornosti poměrně dobře naučí.

Klíčem k dobrému nastavení podpory pro dítě ze sociálně znevýhodněné rodiny je nevyvozovat soudy o dispozicích a potenciálu dítěte na základě odlišnosti od normy. Tyto děti nelze srovnávat se stejně starými dětmi intaktní populace a vyvozovat ze srovnání jejich možnosti. Základem úspěchu je začít s výukou tak, aby navazovala na dosavadní poznání a schopnosti sociálně znevýhodněných dětí, a podle toho volit adekvátní obtížnost úkolů a cvičení. Nejvíce efektivním způsobem diagnostiky je, když dítě kontinuálně sledujeme a vyhodnocujeme z toho další postupy pro jeho rozvoj. Znamená to v podstatě uvést do praxe pedagogickou diagnostiku a na jejím základě vytvářet konkrétní zadání úkolů pro dané dítě a jeho rodiče. Tomuto účelu může dobře posloužit jakákoliv metodika zaměřená na zjišťování předškolní zralosti – ovšem s tím předpokladem, že neočekáváme naplnění standardní normy (Bednářová, Sindelarová), ale pouze zjišťujeme aktuální stav.

Je třeba projevat velkou trpělivost v tom, jak a kdy se děti potřebné věci naučí, neboť se učí hodně věcí najednou a v pozdějším věku. Pro pedagoga je to náročné, ale jedině tak může mít práce s dětmi ze sociálně znevýhodněných rodin v předškolním věku efektivní výsledek a jedině tak lze dětem pomoci, aby se vyrovnaly ve všech oblastech svým vrstevníkům. Samozřejmě čím dříve se s podporou začne, tím větší je šance na úspěch. Obvykle je nutné zaměřit se na všechny oblasti rozvoje dítěte, a to jak v oblasti kognitivní, tak v oblasti emocionální a sociální.

1.2. DŮSLEDKY SOCIÁLNÍHO ZNEVÝHODNĚNÍ PRO VZDĚLÁVÁNÍ

1.2.1. POPIS MECHANISMŮ SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ

V této kapitole budeme pro popis podmínek a okolností používat pojmu „sociální vyloučení“, neboť to je pojem používaný v sociálních vědách. Pro popis situace konkrétního člověka nebo rodiny používáme v celém textu označení „sociální znevýhodnění“.

Sociální vyloučení je specifická životní situace, pro kterou je možné vymezit některé společné jmenovatele. Obvykle bývá identifikováno podle míry různého druhu vyloučení z přístupu k tomu, co umožňuje plnohodnotně se uplatnit ve společnosti a mít z toho adekvátní prospěch. Nejčastěji jsou rozlišovány tyto oblasti **vyloučení: prostorové, ekonomické, sociální a kulturní**. Některé jevy charakteristické pro vyloučení jsou zřejmé a lze je dobře identifikovat. Například prostorové vyloučení se projevuje kvalitou a dostupností místa bydliště. Rodina žije v místě, které je špatně nebo hůře dostupné, a má tak výrazně zhoršenou kvalitu standardu, přičemž často v daném místě nežijí lidé s jinou životní situací. Většinou od sebe ale nelze jednotlivé oblasti vyloučení jednoduše oddělit, prostupují se a vzájemně se podporují, a stvrzují a vytvářejí tak situaci, ve které se všechny tyto životní strategie reprodukují stále dokola a velmi těžko je lze vlastním úsilím měnit. Ačkoliv není možné jednotlivé oblasti vyloučení od sebe jednoduše oddělit, předkládáme zde jejich stručný nástin.

Oblast, která je nazývána **ekonomickým vyloučením**, může mít více podob i různou míru a je komplikovanější než vyloučení prostorové. Nejzřetelnějším a jednoznačným projevem je dlouhodobá nezaměstnanost, která způsobuje specifické životní návyky a psychický stav, které jsou v důsledku nevýhodné pro uplatnění na trhu práce, jak je popsáno v mnoha studiích. S nezaměstnaností souvisí

závislost na sociálním systému státu. Pro ekonomické vyloučení je dále charakteristická velká míra nedostatečné funkční gramotnosti, což se projevuje nevhodným zacházením s vlastním rozpočtem, majetkem a schopnostmi. Důsledkem bývá velmi často například přistupování na jednoznačně nevýhodné půjčky s vysokými úroky, podepisování nevýhodných smluv (nájmu bytů a dalších služeb), neschopnost vyhledávat si obecně informace a orientovat se na trhu práce a na trhu s byty, obecná neznalost práv a z toho vyplývajících povinností a možností, neaktivní přístup k jakékoli výhodné dlouhodobé formě spoření atd. Vzhledem k tomu, že nedostatečná funkční gramotnost souvisí nejvíce se vzděláním, jehož absence spadá do oblasti kulturního vyloučení, nelze tyto dvě oblasti jednoduše a jednoznačně v praxi odlišovat.

Jednoznačně od sebe nelze odlišit ani **vyloučení sociální a kulturní**. Obě oblasti primárně souvisí se vzděláním. Děti velmi často nenavštěvují žádné předškolní vzdělávání a na školách hlavního vzdělávacího proudu se u nich projevují jak výchovné problémy, tak nízká úspěšnost. Příznačným projevem je velké množství absence, ať už omluvených nebo neomluvených hodin. Z hlediska vzdělávací dráhy rodičů je charakteristické nízké vzdělání, které je často pouze základní, rodiče jsou mnohdy absolventy bývalých tzv. zvláštních škol. Specifická vzdělávací dráha je jednou z příčin toho, co bychom mohli nazvat **sociálním vyloučením**, kdy veškeré kontakty a známosti spadají pouze do okruhu rodiny, kde všichni členové jsou v obdobné životní situaci. Neexistují známí ani rodinní příslušníci s odlišným sociálním statutem a odlišnými životními modely a strategiemi. V důsledku toho všeho rodinám schází i širší kulturní přehled a jsou spíše pasivní ve vyhledávání různých aktivit. Dospělí bývají méně občansky uvědomělí, nesledují politické reprezentace a neúčastní se lokálních aktivit, nevnímají širší souvislosti ani v oblasti hospodárnosti a ekologie. U dlouhodoběji znevýhodněných rodin bývá problém i s pravidelnými prohlídkami u lékařů, se zdravotní prevencí a s užíváním dalších služeb, přitom jsou tyto rodiny často ohroženy rizikovým chováním (špatné stravovací návyky a nezdravý životní styl, drogové a jiné závislosti, patologické chování atd.). Zkušenost rodičů se vzděláním se pak odráží i ve výchově dětí. Rodiče sami nepoznali, co příprava na vzdělání obnáší, neuvědomují si, jaké činnosti u dětí rozvíjejí jaké schopnosti, a nevědí, jaké znalosti jsou pro vzdělávání důležité. Rodiče nemají zažité praktiky, jak děti vést k tomu, aby byly ve škole úspěšné. Především jim ale schází motivace, neboť jejich vlastní zkušenost jim neustále dokazuje, že vzdělání nemá žádný významný efekt pro život, nepomáhá jim k uplatnění se ve společnosti.

Sociální vyloučení je specifické právě tím, že se okolnosti, podmínky a zkušenosti vzájemně prolínají a podporují, a vytvářejí tak uzavřený kruh, který stále stvrzuje a reprodukuje dané životní strategie. Jednotlivé oblasti vyloučení nelze v praxi od sebe odlišit. Důležité je porozumět tomu, že tyto životní strategie jsou součástí vnímání světa, tedy myšlení i chování daného člověka. Dané strategie, postoje a řešení jsou z hlediska životní situace rozumným řešením, které pomáhá k co nejefektivnějšímu vytěžení dostupných zdrojů k přežití. To vše zasahuje i do výchovy a nejvíce právě v období předškolního věku, které je určující pro další vzdělávací dráhu.

1.2.2. DŮSLEDKY SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ PRO PŘÍPRAVU NA VZDĚLÁVÁNÍ

Níže uvádíme několik základních rámcových oblastí, které lze považovat za specifické pro výchovu v sociálně znevýhodněných rodinách, a popis důsledků, jaké tyto specifické podmínky mají ve vztahu k rozvoji dítěte, obzvláště v předškolním věku.

- **V rodině schází pravidelný řád, čas není jasně strukturován. Obzvláště pokud jsou rodiče dlouhodobě nezaměstnaní, pozdě se vstává, den není naplněn žádnými opakujícími se povinnostmi, které je třeba vyplnit na přesný čas, v danou denní dobu, a ani společná jídla v určitý čas nebývají pravidlem. Děti také nemívají svůj pokoj ani vymezený prostor, nemají místo pro ukládání svých věcí a nemají pracovní stůl (celá početná rodina často bydlí v dvoupokojovém bytě a jednotlivé místnosti nemají specifické funkce).**

Důsledky:

- Vnímání času bývá u dospělých „svévolnější“, přesnost času není důležitá, podléhá momentálním okolnostem – důležité je to, co se zrovna řeší. Děti jistou „svévolnost“ v respektování časového řádu přejímají již v raném věku.
 - Nezkušenost s pravidelným denním řádem a neznalost pojmů s tím spojených.
 - Nedostatečná schopnost přizpůsobit se řádu.
 - Nepřipravenost na plnění povinností.
 - Nesoustředěnost a nesystematičnost.
 - Neschopnost pečovat o své věci a koncentrovat se na jednu činnost.
- **Děti tráví většinu času v místě svého bydliště. Obvykle nedochází do předškolní instituce, nedochází na kroužky a neúčastní se volnočasových aktivit, nemají chaty ani chalupy, nejezdí na zájezdy, výlety ani jiné kulturní akce. Děti nemají soukromí, nemají místo, kam by si uložily věci, nemají pracovní stůl.**

Důsledky:

- Neznalost běžných sociálních situací.
 - Nezkušenost s odloučením od rodiny, s cizí autoritou a s vystupováním na veřejnosti.
 - Neznalost jiných pravidel pro sociální chování a pravidel slušného chování a nezkušenost s respektováním pokynů a instrukcí.
 - Bývá velmi malá zkušenost s kulturními aktivitami a kulturním zázemím (divadla, kina, výstavy, muzea, kroužky, hrady, zámky, zoo, svátky v roce atd.) a omezená zkušenost s reálným světem. Děti tedy neznají mnoho věcí a slov, protože se s nimi nikdy nesetkaly, nikdy je neviděly, a neznají ani mnohé souvislosti, které vznikají poznáváním jiného než domácího prostředí.
 - Nedostatek podnětů pro rozvoj hrubé motoriky (nedostupnost dětských hřišť a sportovních kroužků, absence společných rodinných a sportovních aktivit, jako je např. výlet na kolech).
- **Ve výchovném působení rodičů schází cílené zaměření činností podporujících rozvoj širší škály znalostí (např. jména zvířat, názvy ročních období, barev atd.) a jednotlivých dovedností (rozvoj poznávacích funkcí jako je sluchové a zrakové vnímání, jemná a hrubá motorika atd.). Schází činnosti a podněty, kterými je výchova směřována k přípravě na výuku ve škole. Ve výchově ve velké míře schází jakékoliv didaktické působení. Většinou děti mají obecně méně**

hraček, a pokud je mají, pak ne ty, které by je rozvíjely v přípravě na školu. V rodinách bývá velmi málo knih a málokdy se používají jako zábava pro děti.

Důsledky:

- Neobeznámenost se samotnými předměty her a jejich materiálem.
 - Neznalost postupů práce, mechanismů, na jejichž základě jsou úkoly vystavěny.
 - Neznalost schematických znázornění (schází k němu výklad).
 - Obecně nezkušenost práce s obrazem – nedostatečný nácvik zrakového vnímání.
 - Nezkušenost opakované, soustředěné a zaměřené činnosti mající svůj režim a pravidla.
 - Nezkušenost s oddalováním požitku a cílevědomým jednáním se vzdáleným efektem.
 - Neznalost pojmů, mnohdy i základních, např. názvů pro tvary a barvy, neznalost předložek, příslovcí.
 - Schází procvičení jemné motoriky (kreslení, modelování, stříhání, hraní se stavebnicemi a puzzle), ale také čtení, cvičení říkanek atd. Charakteristický je nedostatečný nácvik sluchového vnímání.
- **Jazyková zkušenost dětí může být v některých rodinách omezená. Řeč bývá pojmově jednodušší a sémanticky bohatá, ale existuje menší pestrost situací pro její užití, neboť sociální interakce je mnohem více omezena na nejbližší příbuzné, se kterými je kontakt velmi intenzivní. Mnohé významy tak mohou být vyjadřovány zástupně nebo jsou pojmy obsáhlejší, slouží k vyjádření komplexnějších představ. Kromě toho v dnešní době nebývá častým zvykem, že by se v rodinách četly knihy nebo vyprávěly pohádky, na děti se obecně méně mluví s cílem vysvětlit souvislosti světa.**

Důsledky:

- Omezená slovní zásoba.
- Jiný výklad pojmů.
- Z hlediska spisovné češtiny větší množství nesprávných gramatických tvarů oproti jinak běžné hovorové češtině.
- Často bývá i odlišný přízvuk oproti běžné hovorové češtině.
- Nedostatečná připravenost pro osvojování pojmů kvůli neznalosti důležitých souvislostí. Děti nemají dostatečné povědomí o tom, co a jak spolu souvisí, a schází jim tak kontext, struktura v myšlení, díky které se lépe přijímají nové informace.

Vyjmenované projevy nelze generalizovat. Rodina může velmi důsledně dbát na přípravu na vzdělání svého dítěte, i když je sociálně znevýhodněná. Přesto lze kombinaci různých projevů u dětí ze sociálně znevýhodněných rodin většinou ve zvýšené míře předpokládat. Těmto dětem je proto třeba věnovat především před zahájením povinné školní docházky větší pozornost a nadstandardní péči, pokud chceme, aby byly ve vzdělávání v budoucnu úspěšné.

Obdobně je však potřeba přistupovat i k rodičům. Ve vztahu k nim je důležité si uvědomit, že jednání a myšlení je ovlivněno adaptací na dlouhodobou chudobu a těžkou životní situaci. Na základě dostupné zkušenosti jsou zvolené životní strategie, postoje a řešení považovány za rozumné. Výsledkem je odlišná racionalita, odlišné postoje, názory a efektivita řešení nastalých situací. Dospělí již mají svůj výklad světa vytvořený a potvrzený mnohačetnou zkušeností nebo zkušenost naopak nemají žádnou, například s přípravou ke vzdělávání. Nelze tedy předpokládat, že jednoduše můžeme změnit jejich přístup, a to i u zdánlivě nepodstatných drobností. Například cvičení pusy pro dobrou

artikulaci může být nepředstavitelné jako aktivita na doma. V daném případě ani nelze psát o potřebě tolerance u pedagogů, ale spíše o nutnosti přijímat to, co nelze jednoduše změnit, jako fakt. Může to být velmi náročné, neboť veškerá aktivita se může jevit jako marná. Přesto je potřeba rodiče přizvat do komunikace a poskytnout jim podporu, neboť i malé změny v přístupu rodičů mohou pro děti znamenat velmi mnoho. V řadě případů se také může stát, že rodiče budou spolupráci nakloněni a v jejich přístupu k přípravě na vzdělávání bude patrný vývoj. Zásadní je ovšem myslet na děti, na to, že je možné je vymanit ze zacykleného způsobu předávání daných životních strategií, podmínek, postojů a názorů.

Ucelené informace k podpoře dětí ze sociálně znevýhodněných rodin ve vzdělávání viz také:

- Webové stránky s popisem situace sociálního znevýhodnění a možnostmi nápravy (pražská pobočka Programů sociální integrace): <http://www.majinato.cz/>
- *Bedekr sociálním znevýhodněním pro mateřské školy* (Západočeská univerzita v Plzni): <http://www.cerop.cz/docs/2011-bedekr-ms.pdf>
- *Metodika pro diagnostiku a práci s dětmi se speciálními vzdělávacími potřebami a sociálním znevýhodněním v mateřské škole* (Základní škola a mateřská škola Svitavy – Lačnov): http://www.modra-skola.cz/eu/ucime_se_spolecne/metodika_pro_ms.pdf
- *Katalog podpůrných opatření pro děti se sociálním znevýhodněním* (Univerzita Palackého v Olomouci a Člověk v tísni, o. p. s.): <http://katalogpo.upol.cz/socialni-znevychodneni/uvod-6/>
- *Metodika práce asistenta pedagoga při aplikaci podpůrných opatření u žáků z důvodu sociálního znevýhodnění předškolního vzdělávání*: <http://inkluzi.upol.cz/ebooks/metodika-szn-pv/metodika-szn-pv.pdf>

1.3. NĚKOLIK OBECNÝCH RAD RODIČŮM PRO VŠECHNY OBLASTI ROZVOJE

Nakonec ještě soupis několika zásadních rad, které je třeba rodičům zdůrazňovat a zároveň je zohlednit i při výuce:

- **To, čím se děti učí, je proces činnosti, kterou vykonávají, a nikoliv její výstup či výsledek. Není nutné, aby děti měly krásný obrázek, dokonale navlečené korálky atd., ale aby se skrze danou činnost učily něčemu novému.**
- **Proto, aby se děti mohly učit nové věci a mohly zažít úspěch, je důležité nezaměřovat pozornost na to, co neumí, ale vycházet z toho, co už umí a dovedou. Lepší je postupovat po malých krocích, přiměřeně a nečekat hned velké úspěchy.**
- **Dětem je třeba vysvětlovat souvislosti a návaznosti. Co nejvíce s nimi o všem hovořit, odpovídat na otázky a motivovat je, aby otázky pokládaly.**
- **Nejlépe se děti učí hrou. Nemá smysl (obzvláště v předškolním věku) děti k výkonu nutit pod tlakem nebo trestem.**
- **Vhodné je vysvětlit a ukázat rodičům rozdíl mezi hračkami s didaktickým rozměrem a bez něj a informovat je o tom, k čemu je rozvoj určité schopnosti do budoucna pro dítě užitečný.**

2. ROLE FONOLOGICKÝCH DOVEDNOSTÍ PŘI OSVOJOVÁNÍ ČTENÍ A PSANÍ

Příprava na úspěšné učení se čtení a psaní byla dlouhou dobu spojována přednostně s rozvíjením zrakového vnímání a soustředěním se na vzájemné sladění očních pohybů s pohyby ruky. Pokud dítě při osvojování čtení a psaní dlouhodobě selhávalo, příčina se hledala zejména v oblasti zpracování zrakových informací. Bylo tomu tak například u dyslexie – specifické poruchy čtení, která se projevuje zaměňováním tvarově podobných písmen (např. **b** a **d**) nebo přehazováním slabik ve slově (např. *lokomotiva* a *kolomotiva*) atd. Prevence této poruchy byla přednostně soustředěna na posilování schopnosti zrakového rozlišování detailů (*zraková diferenciac*e), na schopnost vnímání obrazce jako celku, ale i jeho částí (*zraková analýza a syntéza*), na zrakovou paměť atd. Avšak výzkumy zabývající se oblastí jazyka začaly poukazovat na jiné téma, a to že **problémy se čtením a psaním z velké části vyplývají z nedostatků v oblasti zpracování nikoliv zrakových, ale zvukových informací**. V případě osvojování gramotnosti se konkrétně jedná o práci se zvukovou strukturou slov (Kulhánková, Málková, 2008). Zjednodušeně řečeno to znamená, že dítě má obtíže správně rozložit mluvené slovo na jednotlivé **fonémy** (hlásky) a dále s nimi pracovat – uvědomovat si jejich pořadí (*sova* a *vosa* – stejné fonémy, jejichž jiné pořadí znamená jiný význam slova), dokázat jeden foném vydělit a nahradit jiným a uvědomovat si, že tímto krokem měním význam slova (např. *pes* a *les*), atd. Fonémem označujeme množinu zvuků, které se vztahují k jedné hlásce. Podívejme se například na hlásku **d**. Ve slově *hudba* má zvukovou podobu *d*, ale ve slově *had* ji vyslovujeme jako *t*. Obdobně je tomu s hláskou **n** – *lano* a *banka* (zde je nosové *n*). Hlásky a foném jsou ale často i v odborné literatuře používány jako synonyma. Pro účely této metodiky budeme primárně používat pojmu hláska vyjma této kapitoly, kde vysvětlujeme fonemické uvědomování z odborného hlediska.

Jeden z prvních, kdo začal upozorňovat na to, že schopnost číst a psát je propojena s uvědomováním si zvukové struktury slova, byl ruský profesor vývojové psychologie D. B. Elkonin. Zdůrazňoval, že aby si dítě mohlo bez obtíží osvojit dovednost čtení a psaní, musí si nejdříve umět představit řeč jako ucelený funkční fonémový systém. Toto je základ, na který by měly navazovat další kroky osvojování si čtení a psaní. Poté co si dítě dokáže uvědomit mluvené slovo jako celek složený z dílčích částí – **fonémů** –, mu můžeme představit psanou podobu řeči. Psaná slova jsou také určitým celkem složeným z dílčích částí – **grafémů** neboli písmen. Posledním krokem k osvojování si gramotnosti je uvědomění si, že tyto dva systémy, grafémový a fonémový, spolu korespondují. Tento třetí krok je více než pouhé naučení se písmen abecedy a jejich zvukové podoby. Jedná se o pochopení, že tyto systémy spolu souvisí, ale nejsou svým čistým odrazem (co slyším, to napíšu), protože např. u slova *pánev* na konci vyslovujeme **f** nebo písmeno **n** má jinou zvukovou podobu ve slově *seno* a ve slově *banka*. Ale vraťme se k samému základu, k dovednosti pracovat se zvukovou strukturou slova – pracovat se segmenty slov na úrovni fonémů, identifikovat pořadí zvuků řeči, uskutečňovat hláskovou analýzu, syntézu i složitější manipulace s hláskami – například přidat, odebrat nebo změnit pořadí hlásek ve slově (Mikulajová, Dostálová, 2004; in Kulhánková, 2011). Tato základní dovednost pro osvojení si čtení a psaní získala své označení – **fonemické uvědomování**.

Proč tento nový termín? Z jakého důvodu je nedostačující označení *sluchové vnímání*, *fonemický sluch*, *sluchová diferenciac*e či *sluchová analýza a syntéza*? **Sluchové vnímání** zahrnuje celé spektrum zvuků, s kterými se ve svém životě setkáváme. Toto celé spektrum potom dále dělíme na základě určitých specifik zvuků. Můžeme tak mluvit o hudebním sluchu nebo pro zvuky řeči byl zvolen termín

fonemický sluch. Tento termín však z pohledu aktuálních zjištění přesně nepostihuje podstatu popisovaného fenoménu, neboť označení *sluch* asociuje dovednost smyslovou – zvuk prostě slyším. Oproti tomu termín „*uvědomování*“ odkazuje na dovednost i kognitivní (poznávací) – zvuk nejen slyším, ale zároveň pracuji s jeho významem. *Fonemické* pak označuje, že tomu tak je až na úrovni fonémů – uvědomujeme si, že záměna jednoho fonému může změnit význam sdělované informace (*orel – ocel*). Proto je používán termín *fonemické uvědomování*. Jedná se o komplexnější proces než jenom slyšet zvuk. **Sluchová diferenciacce, sluchová analýza a syntéza** jsou považovány za určité aspekty fonemického uvědomování, jsou jeho součástí.

Dále se můžete setkat s termínem **fonologické uvědomování**. Tento termín označuje dovednost vědomě pracovat s většími segmenty slov, než jsou fonémy, a to se slabikami. Odlišení těchto dvou termínů, *fonologické* a *fonemické uvědomování*, charakterizuje postupný vývoj těchto dovedností. Dítě zpočátku vnímá řeč víceméně globálně (akustickou jednotkou je celá věta). Postupným zráním a vhodným stimulováním (podnětným prostředím) dochází zhruba do šesti let věku ve vnímání řeči k rozlišování jejích elementů, tj. slov, slabik a v neposlední řadě hlásek. Pokud dítě nezvládá nižší úkony (úroveň slabik), nemůžeme se věnovat úkonům vyšším (na úrovni fonémů). Tuto skutečnost je nezbytné mít na paměti při sestavování souboru cvičení pro konkrétní dítě.

V textu se budete setkávat také s termínem **fonologické dovednosti**. Jedná se o souhrnné označení dovedností vztahujících se k práci se zvuky řeči a ke zpracování zvukových informací řeči. Vedle fonemického a fonologického uvědomování se sem řadí ještě **krátkodobá fonologická paměť**, která je určitým pracovním skladištěm na zvuky řeči, jež potřebujeme na krátkou dobu uložit (využijeme např. při diktátu, abychom mohli slovo rozložit na fonémy, k fonémům přiřadit grafémy a v odpovídajícím pořadí zapsat). Dále to je **dlouhodobá fonologická paměť**, která uchovává nesčetné množství zvukových informací a je charakterizována přesností uloženého materiálu (zapamatujeme si správný zvuk slova) a rychlostí vybavení potřebné zvukové informace – odpovídajícího slova.

Pokud se budete danou problematikou blíže zabývat nebo budete hledat vhodné podklady pro přímou práci s dětmi, můžete narazit na spoustu dalších termínů, které se k této oblasti vztahují, například: *fonemické povědomí, fonologická citlivost, fonologické procesuální schopnosti, fonemické uvědomování* atd. Různost těchto termínů je jednak odrazem snahy jednotlivých autorů a oborů zachytit podstatu daného fenoménu, jednak důsledkem překladů a přejímání odborných termínů ze zahraničí. Ale vesměs můžeme říci, že ať už narazíte na cvičení na rozvoj fonemického uvědomování, fonologických dovedností či rozvoj sluchové analýzy a syntézy, vše je využitelné pro účely rozvoje potřebných předčtenářských dovedností.

Metodika se bude zaměřovat na posilování všech fonologických dovedností, ale s cílem dosáhnout té nejvyšší úrovně, a tou je fonemické uvědomování. Z toho, jak se dítě potýká s jednotlivými úrovněmi, můžeme také předpovídat, jak se jeho vývoj bude ubírat dál. A nejen to, můžeme také tento vývoj včasnou intervencí ovlivnit. Z. Matějček (1995; in Kulhánková, Málková, 2008) uvádí, že „stupeň uvědomění (fonémů)... nejlépe předpovídá příští úspěch ve čtení“, a dodává, že „je třeba najít vhodné metody, jak dětem fonemické uvědomění co nejučinněji dodat, neboť to přispěje vydatně k jejich lepšímu čtení“. S tímto názorem se ztotožňuje i mnoho zahraničních studií, které potvrzují **pozitivní efekt cvičení fonemického uvědomování na rozvoj čtení a psaní**. Zvláště důležité je takové působení u dětí, u kterých je vzhledem k jejich anamnéze post „slabých čtenářů“ očekáván. Kromě jiných sem patří právě děti kulturně a sociálně znevýhodněné. Je třeba pomoci jim s rozvojem

těchto klíčových dovedností. A to nejen snahou docílit, aby děti z těchto rodin pravidelně navštěvovaly předškolní vzdělávání, ale také snahou motivovat, podpořit a provázet jejich rodiče při vytváření podpůrného didaktického přístupu v jejich domácí práci s dětmi. Podněty pro tuto práci přináší následující text.

3. CVIČÍME SI OUŠKA (FONOLOGICKÉ DOVEDNOSTI A FONEMATICKÉ UVĚDOMOVÁNÍ)

Přímá souvislost mezi jazykovými schopnostmi a rozvojem počáteční gramotnosti byla v posledních letech dokázána mnoha výzkumy. V odborné veřejnosti je tato souvislost již poměrně známým faktem, ale rodiče si ne vždy uvědomují, jak moc správný vývoj řeči podmiňuje schopnost řeč poslouchat a jak velkou roli to má při osvojování čtení a psaní. Dítě se musí naučit vnímat jemné rozdíly ve zvucích řeči, analyzovat strukturu zvuku v řeči. Teprve když toto zvládne, dokáže porozumět souvislosti mezi mluvením (zvuková jednotka řeči je **foném**) a psaním (zápis zvukové jednotky v jazyce je **grafém**). **Fonematické uvědomování** – schopnost rozlišovat slova na hlásky, znalost grafémů (abecedy) a schopnost dítěte rychle a přesně si vybavit zvukovou podobu psaného slova – je považováno za klíčový předpoklad pro schopnost nabývání gramotnosti. Tyto dovednosti se navzájem doplňují a pozitivně ovlivňují.

Mluvení na dítě, čtení pohádek a poslech mluveného slova bez vizuálního doprovodu je to nejlepší, co mohou rodiče pro své děti udělat, aby rozvíjeli jejich schopnost poslouchat, vnímat a dobře analyzovat (rozkládat na zvukové jednotky) řeč. U dětí ze sociálně vyloučeného prostředí se častěji můžeme setkat s tím, že rodiče dětem nečtou, nevypráví pohádky či příběhy a obecně jim méně vysvětlují a podávají výklad k souvislostem světa a života. Kromě toho je dětem (stejně jako ve většině domácností a rodin) čím dál víc umožněno ve velkém časovém rozsahu sledovat televizi či si hrát s počítači a telefony. Pro děti je jednodušší sledovat obrázky, neboť jejich pozornost je zahlcena dokonalým a doslovným znázorněním děje. Děti jsou uchváceny obrazem, pohlceny imaginárním světem, který působí reálně, a přestávají dobře a přesně vnímat zvukový doprovod, který bývá vzhledem k jejich věku nesrozumitelný. Nespojují si tedy obsah slova s jeho zvukem, neslyší rýmy a jednoduchá a opakovaná spojení a nejsou nuceny samy mluvit, reprodukovat slyšené.

V této kapitole se zaměřujeme na cvičení, která ve výsledku postupně vedou k tzv. **fonematickému uvědomování**, schopnosti rozlišovat jednotlivé fonémy. Nejprve předkládáme přehled důležitých obecných rad pro rodiče ve vztahu k rozvoji řeči. Následují materiály k vyhodnocení schopností dítěte v oblasti fonologických dovedností a fonematického uvědomování, protože, jak už bylo řečeno, zjištění schopností dítěte je základem pro vhodnou koncepci výuky. Další část kapitoly představuje soubor cvičení různé obtížnosti zaměřených ve výsledku na schopnost rozlišovat hlásky ve slově. Cvičení je možné jak realizovat ve výuce, tak doporučovat rodičům pro práci doma. Jsou rozdělena na oblast dovedností spojených se zvuky obecně, tedy řečovými i neřečovými, a na dovednosti spojené pouze se zvuky řeči. Nakonec ještě znovu připomínáme, že nejdříve je nutné (v průběhu alespoň jednoho měsíce) věnovat čas posouzení aktuálních schopností a znalostí dítěte ve všech oblastech rozvoje, a pokud se ukáže, že dítě potřebuje podporu i v jiné oblasti, např. hrubé motorice, je nutné věnovat se i této oblasti. Kromě toho je třeba zohledňovat u jednotlivých cvičení, co děti umí a s čím se ve svém životě setkaly. Děti nemusí znát tradiční české říkanky a písničky pro předškolní věk,

nemusí znát mnoho slov, která v říkankách jsou, nemusí porozumět instrukcím atd. Dětem je proto potřeba slova více vysvětlovat a učit je nové říkanky a básničky.

3.1. ZÁSADY PEDAGOGICKÉ PREVENCE

Níže naleznete několik základních doporučení, která mohou rodičům pomoci při jejich domácí práci s dítětem. Ať v důsledku dobré vůle, příliš vysokých ambicí, strachu nebo naopak rodičovské nepozornosti či nezkušenosti se může poměrně často stávat, že rodiče někdy dělají opak toho, co je pro rozvoj sluchového vnímání a řeči prospěšné. Jednotlivé body jsou inspirovány textem z webových stránek mateřské školy Vestec.

- **Povzbuzujte dítě k tomu, aby mluvil a pokládalo vám otázky. Vyvarujte se přitom rozkazů a příkazů. Pokyny jako „Řekni!“ nebo „Zopakuj!“ dítě spíš odradí.**
- **Vaše odpovědi dodají dítěti potřebnou motivaci, protože uvidí váš zájem.**
- **Nepřerušujte dítě při mluvení a nevyčítejte mu, pokud mluví málo nebo špatně.**
- **Nespěchejte na ně. Důležité je dobře a s mírou pochválit za to, co dítě dokázalo, tedy ani nepřeceňovat, ani nepodceňovat jeho schopnosti.**
- **Nevystavujte dítě situacím, o nichž víte, že si v nich nebude vědět rady, nebude umět odpovědět, vyslovit či říci. I dítě, které se nestydí, nemá vždy náladu „předvádět se“ před ostatními. Nenuťte proto dítě k projevu před jinými lidmi, když se mu nechce.**
- **Pro rozvoj řeči ani sluchu není dobré nechat dítě opakovat slova, kterým nerozumí. Povzbuzujte ho, aby se ptalo, když něco nezná nebo nechápe.**
- **Pokud dítě mluví špatně, nevyčítejte mu to, nezesměšňujte je, nekritizujte ho a nenuťte ho proti jeho vůli opakovat slova správně.**
- **Pokud je dítě nemluvné, nechte mu dostatek času, aby se cítilo bezpečně, a oceňujte jeho snahu, i pokud mluví špatně. Pochvalte dítě za jakýkoliv úspěch. Pokud k žádnému nedojde, pochvalte je za to, že to zkusilo.**

3.2. NÁMĚTY PRO ORIENTAČNÍ POSOUZENÍ FONOLOGICKÝCH DOVEDNOSTÍ

Než začneme se samotným procvičováním, je vhodné zjistit, jaké schopnosti v dané oblasti dítě má. Cvičení na rozvoj fonologických dovedností by měla odpovídat aktuální úrovni rozvoje těchto dovedností u konkrétního dítěte. Cvičení by neměla být pro dítě příliš jednoduchá, ani příliš náročná. Úkoly můžeme nastavit dle očekávané úrovně fonologických dovedností vzhledem k věku dítěte (orientační úrovně viz v textu níže). Na základě jeho úspěchu či neúspěchu pak můžeme postupovat o úroveň výš či níž. Níže uvedené informace lze využít pro nastavení vlastních screeningových úkolů.

V počáteční fázi vnímá dítě jako akustickou jednotku, která je nositelkou informace a určitého významu, celou větu, např. /tojkrásnýpes/. Jednotlivá slova ve větě začíná dítě rozlišovat mezi čtvrtým a pátým rokem. K vědomému vydělování jednotlivých fonémů dochází kolem pátého roku. Z počátku jsou děti schopny zachytit počáteční hlásku, postupně dochází k uchopení poslední hlásky. Nejtěžší je určit hlásku uprostřed slova. Svůj čas také potřebuje dovednost uvědomění si délky samohlásek a diferenciaci měkkých a tvrdých souhlásek. Tuto dovednost si dítě osvojuje až v šestém sedmém roce svého života (Pokorná, 1997).

M. J. Adamsová (1990; in Kulhánková, Málková, 2008) vytvořila **klasifikaci testů/úkolů zaměřených na fonologické a fonematické uvědomování** podle toho, jak se jednotlivé dovednosti objevují v průběhu jazykového vývoje dítěte.

1. stupeň – schopnost slyšet rýmy a aliterace

Zjišťujeme, zda dítě zná říkanky a má cit pro rýmy v básničkách či písničkách. Například *Ententýky... z električky, bez klobouku bos... nos.*

2. stupeň – rozpoznávání fonémů

Úkoly druhé úrovně vyžadují, aby dítě navzájem porovnálo slova a určilo, zda se foneticky liší (úkoly na odhalení odlišnosti). Odlišnost mezi slovy může spočívat v prvním, v koncovém nebo v prostředním fonému, přičemž platí, že identifikace prostředního fonému je nejobtížnější. Úkoly na párování fonémů vyžadují obdobnou operaci. Dítě porovnává slova a má určit, která si jsou foneticky podobná.

3. stupeň – skládání fonémů do slov

Třetí úroveň vyžaduje schopnost skládat jednotlivé fonémy do slov. Například dítěti je položena otázka, co vznikne z hlásek /p/.../e/.../s/, když se dají dohromady.

4. stupeň – manipulace s fonémy

Na čtvrté úrovni jsou úkoly, které vyžadují manipulaci s fonémy. Tento typ úkolu předpokládá dovednost izolovat jednotlivé fonémy, poté je vynechat (*psát – sát; bydlo – bylo; kopec – kope*), nově uspořádat (*sova – vosa; lom- mol; ona – ano; spát - psát*) nebo přidat ke slovu foném navíc (*tisk – otisk; očka – kočka; rána – vrána; koule – koulet*).

5. stupeň – segmentování slov na fonémy (rozdělování slov na hlásky)

Pátá úroveň zahrnuje úkoly na segmentování slov na fonémy. V tomto případě má dítě izolovat jednotlivé fonémy ve slově a vyslovit je popořadě, hlásku po hlásce.

Jednoduchý test pro orientační zmapování dovednosti rozpoznání odlišných fonémů si můžeme vytvořit dle doporučení Klenkové (2000). K jeho vytvoření potřebujeme dvojici obrázků, jejichž název se odlišuje vždy jedním fonémem (např. pila – bila, myje – pije, nos – noc, kos – nos, kráva – tráva, myška – miska, vila – víla atd.). Dítěti ukážeme oba dva obrázky a požadujeme, aby ukázalo na jeden z nich. „Ukaž mi, kde je nos.“ (Předložíme obrázek kosa a obrázek nosu). Sledujeme, zda dítě ukáže na námi požadovaný obrázek. Je vhodné, a to zejména v případě dětí se sociálním znevýhodněním, se po zadání přesvědčit, že dítě oba pojmy pro označení obrázků zná.

Pro inspiraci dále představíme nejčastěji používané úkoly při hodnocení fonologického a fonemického uvědomování, které do uceleného přehledu shrnul Duncanen. Uvádíme v překladu E. Kulhánkové (2011).

Úkol	Instrukce	Jazyková jednotka	Příklad
Rozpoznávání stejného	Zkoušející řekne nahlas dvě slova a dítě má rozhodnout, zda mají tato slova stejný zvuk, nebo ne.	Slabiky Rýmy Fonémy	zelí – země (ano) větev – vydra (ne) kolo – čelo (ano) kočka – prase (ne) pes – páv (ano) pes – kůň (ne)
Rozpoznání odlišného	Zkoušející řekne dítěti tři slova a dítě má poznat, které slovo se liší.	Rým	pes – les – kůň (kůň)
Skládání	Zkoušející říká řadu zvuků, které má dítě složit dohromady a vytvořit z nich slovo.	Slabiky Fonémy	no-ha (noha) k-l-í-č (klíč)
Počítání	Zkoušející řekne slovo a dítě má vytleskat, kolik zvuků slovo obsahuje.	Slabiky Fonémy	večeře (tleskne třikrát) koza (tleskne čtyřikrát)
Členění (Segmentování)	Zkoušející řekne slovo a dítě ho má rozčlenit na menší jednotky.	Slabiky Fonémy	krokodýl (kro-ko-dýl) kuře (k-u-ř-e)
Vynechávání	Zkoušející řekne slovo a dítě má kousek slova vynechat.	Slabiky Fonémy	Řekni „kolotoč“ bez „toč“ (kolo) Řekni „vozík“ bez „k“ (vozí)
Společné	Zkoušející řekne dvě slova, dítě	Rýmy	Jaké zvuky mají společné

	má uhodnout, co mají slova společného.	Fonémy	slova „hračka“ a „žačka“ (ačka) A „léto“ a „limonáda“? (I)
--	--	--------	---

V neposlední řadě musíme mít na paměti, že za nezvládnutím úkolů nemusí být vždy nedostatečný rozvoj potřebných dovedností, ale také například porucha sluchu (sluchového aparátu). Je vhodné si všimnout např. následujících projevů:

- dítě se při rozhovoru obrací k osobám, se kterými rozmlouvá, stále stejným uchem;
- nápadně pozoruje ústa osob, se kterými rozmlouvá;
- opakovaně se vyptává na instrukce. (Štěpán, Petráš, 1995; in Klenková, 2000)

3.2. SLYŠÍME ZVUKY A HLÁSKY

V této kapitole nabízíme soubor námětů a cvičení pro rozvoj jednotlivých fonologických dovedností. Naší snahou bylo seřadit cvičení podle stupně obtížnosti, nicméně většinou nelze jednoznačně říci, že jedno cvičení je náročnější než druhé. Pro pedagogy a vychovatele doporučujeme zařazovat cvičení do programu paralelně a opakovaně s různými náměty s tím, že samotné zadání slov, tématu nebo obrazové přílohy si může vyučující vytvořit sám podle vlastní potřeby a invence, a lépe je tak přizpůsobit danému kolektivu nebo konkrétnímu dítěti. Většinu cvičení z této kapitoly lze realizovat i ve velmi krátkém časovém úseku (cca 5 minut) nebo i v průběhu jiné činnosti (například na procházce, při malování, během oblékání, hraní atd.).

Rodičům je potřeba dané cvičení dobře popsat, vysvětlit jim, proč je důležité, a doplnit ho o co nejkonkrétnější zadání (včetně toho, jaké zvuky mohou rodiče dětem zadávat k určení, podle čeho mají vybírat slova, básničky, říkanky a obrázky pro práci s dítětem). Když se rodiče daří motivovat k práci doma, vysvětlete jim princip daného cvičení, aby si mohli sami vymýšlet různé varianty. Říkanky a básničky lze vybírat od jednodušších ke složitějším a v tomto ohledu je zapotřebí vždy navázat na to, co už dítě umí. Právě to zásadně ovlivní, nakolik se z dané aktivity bude dítě moci učit.

Vysvětlete rodičům, že stanovit obtížnost cvičení (básničky, říkanky, písničky) je možné v těchto oblastech:

- srozumitelnost (dětem by měl být zřejmý význam jednotlivých slov i celkový kontext),
- zadávání slov od méněslabičných k víceslabičným,
- zadávání tvarů (slov) od kratších k delším,
- způsob užití rýmu a rytmus,
- zohlednění krkolomnosti slov.

Je možné zapůjčit si dětské knihy z knihovny, ale řadu z nich je možné najít v současné době i na internetu (dostupné jsou i klasické literární předlohy nebo např. rodičovská centra či mateřské školy uvádí říkanky i s popisem doprovodných činností na svých webových stránkách). Pomůže, pokud rodičům zašlete odkaz přes skype, facebook nebo e-mail nebo texty rovnou okopírujete. Zdůrazněte jim, že jednotlivá cvičení je možné realizovat během krátké doby při jakékoliv činnosti, například po cestě na nákup, ze školky apod.

3.3.1. SLYŠÍME ZVUKY

Tato cvičení jsou důležitá především pro děti, kterým doma schází cílená podpora pro výuku ve škole, ačkoliv samozřejmě podpoří všechny děti. Pokud se dětem pravidelně čte, učí se říkanky a písničky atd. a nemají jakkoliv narušený sluch, neměla by být tato cvičení pro ně náročná. Pro děti, se kterými se doma takto nepracuje, mohou být ale i tyto hry zpočátku obtížné. Kromě toho je třeba počítat s tím, že děti ze sociálně znevýhodněných rodin nebudou přesně znát například citoslovce zavedená v českém jazyce pro zvuky zvířat, nebudou znát materiál, ze kterého jsou předměty vyhotoveny, a nebudou znát slova pro popis umístění zvuku. Proto dětem pomozte doplnit potřebné znalosti a schopnosti, aby se do her mohly zapojit. Rodičům vysvětlete, proč jsou cvičení důležitá, a předejte jim je s konkrétním zadáním. Zdůrazněte, že výrazně pomáhají rytmická cvičení, kdy se vytleskává podle slabik (a nikoliv podle rytmu písničky), a procvičování sluchové paměti.

Další zdroje např.: <http://www.uceni-v-pohode.cz/category/rozvoj-ditete/sluchove-vnimani/>

<http://inkluzie.upol.cz/ebooks/metodika-prurez-11/metodika-prurez-11.pdf>

Zde můžete najít pracovní listy s podobným zadáním jako aktivity popsané níže:

<http://www.snamitozvladnes.cz/index.php/ke-stazeni>

Napodobování zvuků

Pro úvodní fázi fonemické diferenciaci jsou ideální právě zvuky zvířat, citoslovce a zvukomalebná slova, protože hláska zní déle, a je tedy zřetelnější. Proto je dobré s nimi pracovat, i přestože jsou děti už starší.

Ve třídě ukazujeme obrázky se zvířátky, děti hádají, jaké zvuky dělá, a po správné odpovědi všechny děti společně zvuk zopakují.

Slyšíme zvuky venku

Při pobytu venku upozorňujeme na různé zvuky venku (houkačka, vítr, vrzání houpačky apod.) a ptáme se i na to, co to je, zda je ten zvuk hlasitý nebo tichý, odkud to zní.

Co to je

Otočíme se zády a děláme různé zvuky (cinkání klíčů, trhání papírů, klepání do stolu apod.) a děti hádají, o jaký zvuk se jedná, jaký předmět zvuky vydává.

Hledáme zvuk

Schováme tikající budík nebo cokoliv, co vydává zvuk, a děti předmět podle zvuku hledají.

Chřestící krabičky

Do stejných krabiček vložíme různý obsah – napínáčky, kamínky, hrách, korálky, písek. Postupujeme od jednoduše rozlišitelných (1 žalud x rýže x napínáčky) po jemnější rozdíly. Dítěti předem ukážeme obsah a seznámíme ho se zvukem, který krabičky vydávají. Pak krabičky promícháme a dítě má za úkol určit podle zvuku jejich obsah. Můžeme také naplnit vždy dvě krabičky stejným obsahem a dítě hledá, které krabičky mají stejný zvuk (tzv. *sluchové pexeso*).

Hry na výšku tónu

Hrajeme střídavě vysoký tón – děti se zvednou na špičky, nízký tón – děti si sednou na „bobek“.

Co je kratší?

Říkáme dětem dvojice slov a děti poznávají, které slovo je delší a které kratší. Vyjmenovávání slov můžeme spojit s obrázky protikladných pojmů (např. *obr x trpaslík*) a povídat si o tom, že přestože je slovo *obr* krátké, tak může označovat velkou věc – děti mohou vymýšlet další dvojice (*had x žížala*).

Repete

Přehrajeme či zazpíváme postupně tři, čtyři až pět tónů a dítě je zazpívá po nás.

Společná věta

Řekneme začátek věty, dítě přidá další slovo a celou větu zopakuje, další v kroužku přidá další slovo a zase celé opakuje. Pokud pracujeme s dítětem samostatně, přidáváme další slovo my.

Kolik slov?

Řekneme větu a dítě zopakuje jednotlivá slova a dá za každé slovo kostičku na stůl. Umí-li počítat, spočítá je.

Tleskám stejně?

Vytleskáme dva rytmy po sobě – děti určují, jestli jsou stejné. Pro vnímání rytmu je dobré i jen vytleskávat či jinak bouchat do rytmu písni.

Hry na délku tónů

Na flétnu, frkačku či jiný nástroj hrajeme dlouhé a krátké tóny, děti mohou reprodukovat. Dále mohou na dlouhý tón zvednout ruku nebo ruce rozpřáhnout a na krátký tón dát ruce k sobě nebo tlesknout. Nebo mohou znázornit krátké a dlouhé tóny pomocí stavebnice – kostičky pro krátké, hranoly pro dlouhé. Pokud již máme procvičené, můžeme přejít na slova, např. *máma* – zdůrazníme délku výslovností, zahrajeme a děti mají za úkol slovo znázornit kostkami.

Živý bubínek

Vyťukáváme rytmus dítěti na záda nebo na ruku a necháme ho rytmus zatleskat.

Slabikování říkanek a písniček:

Říkanek a písniček slabikujeme a ťukáme si k tomu ozvučnými dřívky nebo malujeme do rytmu.

Vytleskáme, plácáme do kolen, dupeme, boucháme podle slabik.

Cvičíme, jdeme, běžíme v daném rytmu.

3.2.1. SLYŠÍME HLÁSKY

Tato cvičení jsou zaměřena již na rozlišování zvuků řeči, tedy na rozvoj fonologických dovedností a fonemického uvědomování. Cvičení by postupně měla vést ke schopnosti rozlišovat jednotlivé hlásky ve slovech. Pro zadání cvičení je nutné znát schopnosti konkrétního dítěte a podle toho dobře volit obtížnost slov. Rodičům zadejte cvičení i s konkrétními slovy (nejlépe vytištěné nebo napsané) a doporučte jim, aby děti při procvičování viděly na ústa mluvčího a měly oči v úrovni jeho očí.

Příklady odkazů na webové stránky s básničkami a říkankami:

<http://rikanky.atropin.cz/1--rikanky--logopedie>

<http://rikanky.webnode.cz/>

<http://pohyb-detem.cz/basnicky>

<http://www.predskolaci.cz/ke-stazeni>

<http://www.ms.smečno-mesto.cz/basnicky-a-rikadla/ms-1040/p1=1040>

Rýmování

Schopnost rozpoznat, případně vytvářet rým je velmi důležitá pro učení se rozpoznání hlásek ve slově. Povzbuzujte rodiče, aby četli, přeříkávali básně a říkanky a zpívali s dětmi písničky. Jak už bylo řečeno, je vhodné postupovat od jednodušších slov, rýmů i forem po ty složitější. Je dobré vytisknout rodičům vždy jednu konkrétní básničku, říkanku či písničku (případně i s obrázky děje, pokud jsou k dispozici).

Nejjednodušší formou práce je předčítání a učení se nazpaměť. S jednotlivými básněmi, říkankami, písničkami (odkazy na možné zdroje jsou výše) je možné dále pracovat. Například je říkat při nějakém rituálu, vysvětlovat si děj, malovat k nim (např. při písničce *Prší, prší* děti malují čárky, jak prší; při říkance *Vařila myšička kašičku* děti kreslí klubíčko, jako by míchaly kaši) atd. Těžší variantou je, když mají děti rozpoznat rým. Vymyšlení rýmů je náročnější a lze takto pracovat spíše s předškolními dětmi.

Jsou ta slova stejná?

Dětem říkáme podobná slova, která mají pouze jednu hlásku jinou, např. *kosa x koza, nos x noc*, a střídáme je s dvojicemi, v nichž jsou obě slova stejná. Nebo je možné dětem ukazovat obrázky (lze vyhledat i na internetu přímo k tomuto účelu) a děti vybírají, na kterém obrázku je slovo, které paní učitelka říká. Pro děti, kterým to jde dobře, je možné zařadit těžší úkol, kdy mají samy změnit slovo výměnou pouze jedné hlásky za jiné smysluplné slovo. Rodičům zadáme na doma vybraná slova k procvičení.

Jsou neexistující slova stejná, nebo jiná?

Toto je obdoba předešlé hry, jen zadáváme dětem slova bez významu, tedy shluky hlásek, které nemají význam (např. *cek – cek* a *ček – cek*). Při tom je třeba dávat pozor na obtížnost hlásek, které dáváme dohromady. Vhodné je zaměřit se na hlásky podle obtížnosti jejich výslovnosti, jak je uvedeno v kapitole 4.2.1. *Rámcový standardní předpoklad vývoje artikulace v českém jazyce*. Rodičům zadáme konkrétní slova na papíře.

Slabikování – vytleskávání

Slabikování je předstupněm schopnosti rozdělovat slova na jednotlivé hlásky. Opět je ale nutné, aby pedagog nejprve ověřil úroveň schopností dítěte. Pokud není samo schopné slabiky nalézt, začínáme nejprve s cvičeními na rozvoj sluchového vnímání obecně, a co nejvíce dětem předčítáme a říkáme různé básničky, říkanky, pohádky, písničky.

Pro podporu slabikování lze rodičům doporučit zcela obyčejné a jednoduché cvičení, a sice vytleskávání slabik. Je potřeba volit vhodná slova – od jednodušších ke složitějším podle obtížnosti vyslovování a od kratších slov k delším. S dětmi společně říkáme slova, říkanky, básničky, písničky a tleskáme, boucháme, pleskáme a plácáme čímkoliv o cokoliv, podle tolerance rodiče, podle slabik. U tohoto cvičení je důležité, aby bylo realizováno průběžně a často ve vhodnou dobu a tak, aby děti bavilo. Cvičení je možné realizovat při jakékoliv činnosti. Rodiče mohou dětem říkat slova podle toho, co zrovna vidí, a společně je s dětmi vytleskávat nebo nechat vytleskat slova samotné děti. Cvičení lze obměnit tak, že místo tleskání děti používají různá náčiní na vyťukání slabik nebo se plácají do stehů atd.

Kolik tlesknutí?

Necháme dítě vytleskávat slova, například „*foukat, kafičko, fén, bábovka*“. Těžší variantou pro předškoláky je, kdy za každé tlesknutí dáme na stůl jednu kostičku (slova dvojslabičná – dvě kostičky, slova trojslabičná – tři kostičky). U dětí, které už umí počítat, se můžeme ptát na počet tlesknutí.

Robotování

Říkáme slova rozložená na hlásky např. „*r-a-k*“. Co je to za slovo? *Rak*.

Vyzveme děti, aby mluvily jako roboti: „*j-a-k s-e m-á-š?*“.

Nebo předříkáváme slabiky a dítě má ze slabik složit slovo.

„Hláška V nás probudí“

Děti si lehnou na koberec a dělají, že spí. Předříkáváme různá slova obsahující hlásku **V** a slova, ve kterých hlásku **V** nenajdeme. Pokud děti uslyší slovo, ve kterém je hláška **V**, „probudí se“ a vyskočí. Nejdříve hlásku **V** zařazujeme na začátku slova, pak na konci a nakonec i doprostřed slov. Hra je vhodná spíše pro skupinu do třídy, ale je možné ji jakkoliv obměnit i pro rodiče (děti dávají domluvený signál, když se ve slově nachází daná hláška).

První slabika

Necháme děti hádat, co je první slabika ve slovech, která říkáme nahlas. Nebo dětem řekneme slabiku a děti mají doplnit slovo, které na danou slabiku začíná.

Cvičení první hlásky

Vytvoříme si krabičky s malými předměty, v každé krabičce je soubor věcí, které začínají na hlásky podle abecedy. Předměty vyndáváme a dítě je pojmenovává. Hra je vhodná spíše pro skupinu do třídy.

Vynechávání slabiky (pro předškoláky)

Dětem řekneme následující zadání: *Řeknu ti slovo a slabiku. Ty řekneš stejné slovo, ale vynecháš v něm tuto slabiku. Řekneš slovo bez ní. Asi takhle: já řeknu slovo „děda“ a slabiku „dě“. Ty řekneš „da“. Když ve slově „děda“ neřekneš „dě“, zůstane „da“. Co zůstane, když ve slově „pero“ neřekneš „pe“? Zůstane „ro“.*

Vynechávání hlásek (pro předškoláky)

Řekneme slovo a jednu hlásku z toho slova. Dítě slovo zopakuje, ale už bez dané hlásky. Např.: *Když ve slově „nos“ neřekneme písmenko „n“, co zůstane?*

4. UČÍME SE ŘÍKAT HLÁSKY (OROMOTORIKA)

S dětmi, na které se cíleně nemluví, kterým se pravidelně nečtou pohádky a v jejichž okolí není nikdo, kdo by se jejich mluvě aktivně věnoval, je vhodné pohyby mluvidel (oromotoriku) cíleně procvičovat. Kromě samotného rozvoje řeči a budoucí schopnosti číst a psát tak lze předejít i případným logopedickým problémům. K procvičování mluvidel existuje řada materiálu na internetu nebo lze poměrně levně zakoupit sady obrázků s jednotlivými cviky. Využít můžete také naše pracovní listy [Říkáme si společně / Vakeras jekhetane – Pracovní listy pro podporu předškolního vzdělávání](#). Cvičit lze preventivně, pokud nemá dítě vážnější problém s výslovností. Má-li dítě problém, je potřeba, aby

rodiče navštívili logopeda a dále postupovali podle jeho doporučení. Pokud má dítě špatnou výslovnost více hlásek, začínáme s tou nejjednodušší.

Rodičům zadáme k procvičování jeden až tři cviky a instrukce doplníme motivujícími obrázky, znázorňujícími buď zvuk, který zobrazená věc vydává (např. syčící had: sss), nebo slovo začínající na procvičovanou hlásku. Je možné předávat i obrázek s nákresem mluvidel (pusy a jazyka), ale nemusí to být vždy vhodné, protože nutnost „přetočení“ obrázku zrcadlově na vlastní pusu může být komplikací. Obrázek nákresu mluvidel je spíše pro rodiče, dětem je určen motivační obrázek.

V této kapitole předkládáme i přehled informací o tom, jaký je běžný vývoj hlásek u dětí v českém jazyce, rámcový podklad pro zjištění momentálních schopností dítěte (screening) a stručný nástin některých závažnějších poruch řeči.

Zde několik odkazů na konkrétní karty či fotky:

<http://www.obrazkova-skola.cz/oromotoricka-cviceni-2>

<http://www.logopedie-vendy.cz/oromotoricka-cviceni-2>

<http://www.logopedie-vendy.cz/jak-se-vyslovuje-hlaska>

http://wiki.rvp.cz/Kabinet/Speci%C3%A1ln%C3%AD_pedagogika/Logopedie/Orofacion%C3%A1ln%C3%AD_cviky/Fotografie_se_cviky?highlight=kdy%C5%BE+se+%C4%8Derven+%C4%8Derven%C3%A1

http://wiki.rvp.cz/Kabinet/Obrázky/Speci%C3%A1ln%C3%AD_pedagogika/Logopedie/Orofacion%C3%A1ln%C3%AD_cviky/Ko%C4%8Di%C4%8Dka_a_jej%C3%AD_jaz%C3%BD%C4%8Dek

Obrázky k samohláskám:

<http://dum.rvp.cz/materialy/artikulace-samohlasek.html>

<http://autismus-a-my.cz/vzdelavani-vyukove-pomucky/1084-o.html>

[http://clanky.rvp.cz/clanek/c/UUB/16775/UCIME-DETI-ZPIVAT-SPRAVNA-VYSLOVNOST.html/ \(5- 11 LET\)](http://clanky.rvp.cz/clanek/c/UUB/16775/UCIME-DETI-ZPIVAT-SPRAVNA-VYSLOVNOST.html/)

<http://mschvaletice.webnode.cz/logopedie/>

4.1. CVIČÍME SI JAZYK A PUSU

Jazyk:

Houpačka

Vyplázneme jazyk a olizujeme spodní ret doprava a doleva.

Stěrače

Vyplázneme jazyk a olizujeme horní ret doprava a doleva.

Mlsná kočička

Vyplázneme jazyk a olizujeme horní i spodní ret dokola (můžeme potřít něčím sladkým – marmeládou, čokoládovou pomazánkou atd.).

Opička

V zavřeném puse tlačíme jazykem pod spodní ret, pod horní ret a do tváří.

Hodiny

Pootevřeme ústa a uvolněným jazykem pomalu kmitáme doprava a doleva.

Sekačka

Pootevřeme ústa a uvolněným jazykem rychle kmitáme doprava a doleva.

Koník

Děláme jazykem zvuk koníka klapajícího kopýtky.

Blekota

Jazykem rychle přejíždíme přes mírně stažený horní ret ven a dovnitř a vytváříme zvuk „bllbllbllbl“.

Čertík

Vyplazujeme a zatahujeme rychle jazyk.

Mistička

Vyplázneme jazyk a zvedáme okraje jazyka.

Rulička

Vyplázneme uvolněný jazyk a stáhneme rty.

Malíř

Pomalou přejíždíme dopředu a dozadu jazykem po horním patře.

Umývání

Olízeme se pod spodním rtem co nejnižší a nad horním rtem, co nejvýše.

Datel

Ťukáme špičkou jazyka na horní patro.

Mňam

Mlaskáme a říkáme si „mňam, mňam“.

Zubní kartáček

Špičkou jazyka jezdíme po horních a spodních zubech.

Frkání

Rozkmitáme rty, jako když frká koník, a prudce vydechujeme.

Myška

Rejdíme jazykem v zavřené puse.

Rty

Komínek

Špulíme a povolujeme rty.

Pusinka

Posíláme pusinku mamince.

Píšťalka

Zkoušíme pískat na rty.

Koník

Vydechujeme s ústy zavřenými, ale ne sevřenými a rozkmitáme volně rty, jako když frká koník.

Bolavý prstíček

Foukáme si na prst.

Pejsek cení zoubky

Roztáhneme do široka rty a ukážeme zuby.

Brnkání

Uvolníme rty a prstem brnkáme do spodního rtu.

Kapřík

Vyšpulíme rty a lehce je otvíráme a zavíráme.

Klaun

Střídáme velký úsměv s vážným obličejem.

Tele

Přitahujeme koutky střídavě doprava a doleva.

Schovávaná

Vtahujeme rty, aby nebyly vidět.

Čelist

Jablko

Otvíráme co nejvíc čelisti, jako kdybychom kousali do velikého jablka.

Garáž

Máme otevřené rty a pomalu otevíráme a zavíráme čelisti.

Kousání

Sevřeme rty a střídavě přitahujeme a uvolňujeme dolní čelist.

Vítr

Položíme horní zuby na dolní ret a vydechujeme, čímž vytváříme zvuk „fff“.

Zívání

Otevřeme doširoka ústa a vydechujeme, čímž vytváříme zvuk „aaa“.

Herci

Výrazně vyslovujeme „ááá, ach ach ach, ham ham ham, aj aj aj“.

Tváře

Fajfka

Nafoukneme obě tváře a postupně po troškách odpouštíme vzduch přes zavřené rty.

Balonek

Střídavě nafukujeme levou a pravou tvář a poté obě dohromady.

Kapr

Vysajeme vzduch z tváří a rty vytvoří rybí „hubičku“.

Šašek

Střídáme úsměv a mračení.

Měkké patro

Na procvičení měkkého patra je dobré kloktání, pití slámkou a foukání brčkem do vody (dělat bubliny). Dále šeptání, krčení nosu a krabacení čela pomáhá cvičit měkké patro.

4.2. NÁMĚTY K VYHODNOCENÍ SCHOPNOSTI DÍTĚTE ARTIKULOVAT A K PODCHYCENÍ ŠPATNÉ VÝSLOVNOSTI

Kapitola 4.2. má sloužit pedagogům pro vyhodnocení aktuálních schopností dítěte. Předkládáme zde orientační tabulku s údaji, kdy se děti učí které hlásky, a také jednoduché cvičení, podle kterého lze rámcově vyhodnotit schopnosti a vývoj dítěte v oblasti artikulace jednotlivých hlásek. Cvičení může zadávat i člověk bez logopedického vzdělání. Přehled je ale pouze orientační! Je nutné respektovat individuální vývoj dítěte a další faktory, které řeč ovlivňují, a to především u dětí ze sociálně znevýhodněných rodin. Pokud máte podezření na chybnou artikulaci v řeči dítěte, je nutné vyhledat

služby logopeda. Jinak lze podle vyhodnocení zadávat rodičům k prevenci a procvičování konkrétní hlásky z doprovodných pracovních listů pro rodiče (viz [Říkáme si společně / Vakeras jekhetane – Pracovní listy pro podporu předškolního vzdělávání](#)).

4.2.1. RÁMCOVÝ STANDARDNÍ PŘEDPOKLAD VÝVOJE ARTIKULACE V ČESKÉM JAZYCE

Níže nabízíme orientační přehled vývoje učení se jednotlivým hláskám v rámci českého jazyka. Zdůrazňujeme, že se jedná pouze o rámcový a předpokládaný vývoj, který má pomoci podchytit situaci, kdy dochází k chybné a trvalé fixaci výslovnosti. Uvedená posloupnost, jak se děti učí jednotlivé hlásky, je zaznamenáním nejčastějšího postupu. To ovšem neznamená, že se děti nemohou učit hlásky v jiném pořadí a přitom dobře. Pokud se projevují nějaké poruchy (viz níže), může vyhodnocovat nápravu pouze odborník podle stanovené diagnózy.

Vývoj správné výslovnosti hlásek podle věku dítěte. Orientační tabulka převzata z:

<http://www.logopediecr.eu/pro-rodice/to-uz-by-mel-umet-aneb-jak-je-to-s-vyvojem-ceskych-hlasek>

PŘIBLIŽNÝ KALENDÁRNÍ VĚK DĚTÍ PŘI OSVOJOVÁNÍ JEDNOTLIVÝCH HLÁSEK ČESKÉHO JAZYKA

VĚK	A, E, I, O, U	M, P, B	AU, OU	V, F	K, G	H, CH	D, T, N*	J*	L*	Ď, ť, ň	BĚ, PĚ, MĚ, VĚ	Š, Ž, Č	R	S, Z, C	T, D, N/ Ď, ť, ň	Ř	S, Z, C/ Š, Ž, Č
1,5																	
2																	
2,5																	
3																	
3,5																	
4																	
4,5																	
5																	
5,5																	
6																	
6,5																	
7,5																	

LEGENDA

- probíhá vývoj hlásky
- vývoj lze ovlivnit

* artikulační postavení se upravuje po 3.roce věku a ovlivní vývoj hlásky R

4.2.2. SCREENING – JAK ZJISTIT, KTERÉ HLÁSKY DÍTĚ NEVYVOZUJE NEBO VYVOZUJE ŠPATNĚ

Pro základní vyhodnocení artikulačních schopností dítěte v českém jazyce, u dítěte, jehož mateřským jazykem je čeština, je možné využít velmi jednoduchou pomůcku – hru *Na ozvěnu*. Ještě než se pustíme do samotných cvičení, je vhodné s dítětem promluvit nezávazně, např. se ho zeptat, co se dělo o víkendu nebo co je jeho oblíbenou činností, aby se předešlo zbytečné nervozitě, kdy dítě vnímá situaci jako „zkoušku“. Pak dítěti řekneme, že si zahrajeme hru *Na ozvěnu*. Vysvětlíme mu, co je ozvěna, a názorně ji předvedeme. Dětem řekneme: „*Já ti teď budu říkat různá slova a ty je budeš po mně opakovat jako ozvěna*“ a děti opakuji slova, která říkáme. Níže je předloha, kde jsou uvedena slova, ve kterých jsou všechny hlásky podle vývojové posloupnosti v různých postaveních ve slově (na

začátku, uprostřed a na konci). Slova je možné pozměňovat, na internetu je možné vyhledat různé varianty předloh. Děti by měly všechna používaná slova znát a slova zároveň mohou obsahovat hlásku i jen fonematically (tedy pro cvičení hlásky **F** na konci může sloužit slovo *pánev*). Důležité je pořadí postavení dané hlásky ve slově. První orientační „vyšetření“ by mělo trvat nejdéle 20 minut podle situace a soustředěnosti dítěte (lépe méně než více). Pokud nestihneme celé cvičení, nenutíme dítě ke spolupráci a pokračujeme při dalším sezení. Zjistíme, zda a kterou hlásku dítě obtížně vyslovuje, a podle toho připravíme cvičení zaměřená na danou hlásku v různých postaveních ve slově. Těmto ověřovacím cvičením můžeme věnovat už jen pět minut nebo je také možné pozorovat dítě při hře, rozhovoru nebo při opakování básniček a říkanek.

Obtížnější variantou této hry je, že pouze ukazujeme obrázky a dítě má slovo vyslovit bez zvukové předlohy. Tato varianta je přesnější, neboť děti nemají poslechový vzor, ale je nutné vybrat slova, která budou děti umět podle obrázku určitě pojmenovat.

A – ÁLA, MÁMA, DÁVÁ

E – MÉ, JÉ, EVA

I – TIK TAK, JÍ, MIMINO

O – BONBON, BOTY, TOTO

Ú – MÚ, BUBUBU, HÚ

OU AU – AU, MOUCHA, MOUKA

P – PEPA, PIJE, PÍP PÍP

B – BÁBA, BUBEN, BUBÁK

M – MÉ, MÁMA, DŮM

T – TÚTÚ, TÁTA, SEDĚT

D – DŮM, VODA, BOUDA

N – NOHA, NÁNA, DEN

F – FÚ, HAFÍK, PÁNEV(F)

V – VODA, VANA, PIVO

J – JÍ, HAJÁ, KOLEJ

K – KOKO, KAKAO, MÁK

G – GAGA, GÓL, VAGÓN

H – HAJÁ, HOUBA, VÁHY

CH – CHÁPE, UCHO, SLUCH

Ť – TIKÁ, KOTĚ, PUŤ PUŤ

Ď – DÍTĚ, DĚDA, HADI

Ň – NITĚ, MŇAU, KŮŇ

L – LALALA, KOLO, HŮL

C – CIHLA, HADICE, NIC

S – SÍTO, BOSA, NOS

Z – ZELÍ, ZUBY, KŮZLE

CSZ – SLEPICE, ZAJÍC, ZÁKUSEK

Č – ČINKA, KOČKA, MÍČ

Š – ŠAŠEK, KOŠÍK, MYŠ

Ž – ŽÁBA, NOŽÍK, ŽÍŽALA

ČŠŽ – JEŽEČEK, KOŽÍŠEK, MAŠLIČKA

CSZČŠŽ – MACEŠKA, ŠTĚTEC, LŽÍCE, CVIČKY, HVĚZDIČKA, MĚSÍČEK

R – DRAK, MUCHOMŮRKA, SÝR

Ř – DŘÍVÍ, ŘEPA, TALÍŘ

Mnohé materiály k procvičování výslovnosti lze vyhledat na internetu. Obsáhlé informace jsou na stránkách metodického portálu RVP zde: <http://digifolio.rvp.cz/view/view.php?id=3215>. Na této webové stránce jsou uvedeny jak konkrétní materiály, tak i odkazy na další zdroje.

Na webové stránce <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/PVC8/72/PROGRAM-NA-PODPORU-SPRAVNE-VYSLOVNOSTI-HLASEK.html> lze nalézt základní rady pro to, jak učit děti správně vyslovovat hlásky.

Další náměty k procvičování jednotlivých hlásek: <http://ktmr.blog.cz/rubrika/logopedie-procvicovani-hlasek> a <http://www.logopedonline.cz/ke-stazeni.html>.

Přehled pracovních listů: <http://www.logopedonline.cz/logopedicke-pomucky/literatura.html> a <http://www.detskestranky.cz/rubrika/pro-rodice/logopedie/>.

4.2.3. KDY JÍT K ODBORNÍKOVÍ

Ačkoliv přibližně do čtyř let věku dítěte není bezpodmínečně nutné vyhledávat logopeda, pokud se neprojevují závažné poruchy (viz níže), lze obecně konstatovat, že čím dříve se začne s korekcí špatné výslovnosti, tím lépe se napraví a diagnostika a plán nápravy od logopeda budou vždy pomoci. Doporučujeme proto rodičům vysvětlit, že při vstupu do školy je pro dítě důležité, aby mělo fyziologickou – přirozenou, správnou výslovnost všech hlásek a že návštěva logopeda může dítěti

velmi zjednodušit proces učení, pokud se některé hlásky nedaří dobře vyslovovat. Zdůrazněte rodičům, že návštěvy logopeda jsou diagnostické, informační a kontrolní. Logopedická terapie je dlouhodobá, může trvat i několik let, a rodina ji musí s dítětem realizovat v každodenním životě. Rodičům je třeba dát přesnou adresu a telefon na konkrétní logopedii, případně jim termín připomenout.

Pokud rodiče logopeda navštíví, je vhodné požádat o informace s nabídkou pomoci pro správné plnění jeho doporučení. S dětmi je možné cvičit v rámci výuky, a rodiče tak mohou být motivováni pokroky, kterých dítě dosáhne. Nehledě na to, že i jen zájem o dané materiály může rodiče povzbudit k aktivnímu přístupu. Důležité je zdůrazňovat, že stačí cvičit jen pár minut denně, a to kdekoliv – při jízdě dopravním prostředkem, při chůzi, při vaření večeře atd. Optimální proces fixace je deset minut denně, které lze rozčlenit po dvou až třech minutách.

Nepodaří-li se rodiče k návštěvě logopeda motivovat, je dobré snažit se jim alespoň opakovaně zdůrazňovat, že **pro zdárný vývoj řeči je nejdůležitější dobře, srozumitelně (s dobrou výslovností) a přiměřenou formou na dítě mluvit, podporovat ho v komunikaci a chybné výroky opravovat pouze tak, že mu řekneme správné znění. Rodičům předáme všechny další rady z kapitoly 3.1. Zásady pedagogické prevence.**

Níže jsou uvedeny příklady situací, kdy je **nutné** vyhledat péči logopeda nebo jiného odborníka. Tyto situace jsou hraniční a každý pedagog je rozpozná, ale rodiče je rozpoznat nemusí. Proto je třeba rodičům vysvětlovat charakter projevů a důsledků níže popsanych vad řeči, pokud na ně máme u jejich dítěte podezření. Rodičům je nutné vysvětlit potřebu odborné péče, vyzvat je k návštěvě lékařů a vysvětlit jim, jaké důsledky může mít, pokud tak neučiní. Pomůže, když vyhledáte nejbližšího odborníka a předáte rodičům kontakt. Je dobré zároveň ověřit, zda rodiče docházejí na preventivní pediatrické prohlídky. **S tříletým dítětem je nutné začít docházet na logopedii v případě, že:**

Máme podezření na opožděný vývoj řeči – Období prvního roku života dítěte je obdobím fyziologické nemluvnosti. Od prvního roku života dítěte začíná vlastní vývoj řeči. Někdy se může stát, že se vývoj řeči opozdí a i přesto, že je dítě zdravé (tedy slyší, není mentálně postižené, není postižena hybnost ani řečové orgány), reaguje na podněty z okolí gesty a mimikou, stále nemluví. Pro tuto situaci se používá označení prodloužená fyziologická nemluvnost. Tak lze situaci pojmenovávat do ukončeného druhého věku dítěte. Pokud dítě neprojevuje vůli komunikovat ani v průběhu třetího roku, jedná se již ve většině případů o opožděný vývoj řeči. V tomto případě je nutné odborným vyšetřením vyloučit zrakovou či sluchovou vadu, poruchy intelektu a vady mluvidel.

Projevy opožděného vývoje řeči je zapotřebí pozorovat ve většině níže uvedených oblastí. Obzvláště u dětí z rodin sociálně znevýhodněných je třeba velmi dobře posoudit všechny uvedené oblasti v kontextu celého dosavadního průběhu výchovy dítěte. Projevy musí být sledovány ve více oblastech a posouzení má být vyhodnoceno na základě dlouhodobější práce s dítětem.

Projevy opožděného vývoje řeči:

- nesprávné koncovky,
- přehazování slovosledu,
- omezená slovní zásoba,
- řeč je na poslech výrazně patlavá až nesrozumitelná,
- nerovnoměrný vývoj celé osobnosti,

- rozdíl mezi verbálními a neverbálními schopnostmi,
- narušení zrakového a sluchového vnímání,
- narušení paměťových funkcí,
- narušení orientace v čase a prostoru, narušení motorických funkcí.

<http://www.logopedonline.cz/vady-rci/opozdeny-vyvoj-rci.html>

Řeč je výrazně nesrozumitelná – Sem lze zařadit například patlavost (*dyslalie*). Někdy děti používají tzv. *samohláskovou řeč*, někdy je pouze špatnou oromotorikou způsobená nesrozumitelnost řeči (*dysartrie*). I v této oblasti poruch řeči je ale třeba soustředit se na celkové posouzení schopností a dovedností ve vztahu k dosavadní převažující výchově a především řečové stimulaci. Právě v těchto případech je potřeba soustředit se na celou oblast motoriky (včetně hrubé) a postupný rozvoj řeči od základů. Pokud rodiče souhlasí s návštěvou logopeda, bude jeho pomoc vždy vhodná, v případě že má dítě ve třech letech věku výrazně nesrozumitelnou řeč.

Řeč není plynulá (vývojová neplynulost, koktavost) – Zadrhávání v řeči je průvodním jevem řečového vývoje. Vysvětlete rodičům, že děti v určitém věku rychleji přemýšlejí, než mluví, a pak se zadrhávají v řeči. Rodičům je třeba zdůraznit, že pro nápravu je zásadní nechat dítěti čas a neskákat mu do řeči a nedokončovat za něj věty. Pokud se řeč v tomto směru neupraví do šesti měsíců, je vhodné navštívit logopeda. Stejně tak, pokud je již koktavost velmi výrazná.

Máme podezření na neporozumění řeči – U dětí se sociálním znevýhodněním může být porozumění řeči vždy zpočátku nedostačující vzhledem k očekávaným schopnostem. Děti nereagují přiměřeně a nerozumí ani jednoduchým instrukcím. Proto je vhodné nejprve s dítětem alespoň měsíc či dva pracovat a teprve pak vyhodnocovat a podle toho dále konzultovat kontaktování odborníků. V první řadě je třeba vyloučit sluchovou vadu a případně s rodiči zkusit domluvit návštěvu pediatra nebo pedagogicko-psychologické poradny.

Se čtyřletým dítětem může být zahájena logopedická péče také v případě, že se projevují všechny výše uvedené oblasti nebo:

Máme podezření na vývojovou dysfázii – Jde o ztíženou schopnost nebo neschopnost naučit se verbálně komunikovat, i když podmínky pro rozvoj řeči jsou přiměřené. To znamená, že dítě vše slyší, vidí, nemá žádnou poruchu sluchu či zraku, ale jeho centrální nervová soustava a mozek nejsou schopny dostatečně správně zpracovat sluchové a zrakové signály, které dítě přijímá z okolí.

Vývojová dysfázie se projevuje mnoha různými symptomy včetně výrazné nerovnoměrnosti vývoje celé osobnosti. Pro správné posouzení je zapotřebí vyhledat tyto odborníky: klinický psycholog, foniatr, neurolog.

<http://www.logopedonline.cz/vady-rci/vyvojova-dysfazie.html>

<http://www.logopedie-pomucky.cz/vyvojova-dysfazie/>

<https://www.youtube.com/watch?v=fQlovoOTOjE>

Řeč dítěte od pěti let

V pěti letech by už mělo být podchyceno, pokud má dítě nějakou z poruch, které byly vyjmenovány výše. U dětí ze sociálně znevýhodněných rodin je třeba jisté obezřetnosti a je nutné sledovat i výše uvedené projevy, obzvláště pokud dítě doposud neabsolvovalo žádné předškolní vzdělávání. Kromě toho by děti po pátém roce života měly být schopny srozumitelně komunikovat s vrstevníky i dospělými. Měly by se orientovat v čase i prostoru, rozeznávat pravou a levou stranu, měly by umět vyprávět a popisovat obrázky. U dětí ze sociálně znevýhodněných rodin mohou být ale všechny tyto schopnosti opožděné malou podporou jejich rozvoje. Může se stát, že i děti zahajující povinnou školní docházku nemají osvojenou pravolevou orientaci, schází jim znalost časoprostorových pojmů, neumí dobře používat předložky a příslovce a nejsou zvyklé popisovat slovy děj. Proto zde opět platí, co bylo už mnohokrát napsáno: nejprve je nutné zjistit, co děti umí, podle toho nastavit adekvátní podporu a sledovat vývoj učení nejméně po dobu půl roku. Pokud do půl roku nenastanou změny, je potřebné vyhledat logopeda. Pokud by bylo od začátku podezření na některou ze závažnějších poruch, pak samozřejmě vyhledejte odbornou péči hned. Ovšem lze říci, že pokud má dítě v artikulaci problém ještě v pěti letech, bude pomoc logopeda vždy vhodná, neboť nezbyvá moc času do zahájení povinné školní docházky a logopedická diagnostika pomůže efektivněji nastavit nápravu.

Výslovnost hlásek se v pěti letech stále vyvíjí. U pětiletého dítěte může být zahájena logopedická péče optimálně v případě, že dítě ještě neumí vyslovit hlásky odpovídající věku: *CSZ, ČŠŽ, R, Ř*. I tyto hlásky se mohou spontánně upravit až kolem šestého roku. Není to však pravidlem u všech dětí. Proto je lepší nechat posoudit odborníka, zda je potřeba intervence.

Předškolní věk je u běžných poruch a vad řeči dětí optimálním věkem pro nápravu. Nejčastějšími poruchami jsou chybná výslovnost hlásek *L, R, Ř* a sykavek.

<http://www.logopedie-praha.cz/kdy.html>

<https://www.prozeny.cz/magazin/deti-a-rodina/pubertak/2777-kdopak-to-mluvi-aneb-kdy-navstivit-logopeda>

<http://pppcl.cz/informace-pro-rodice/kdy-je-vhodne-navstivit-logopeda/>

4.3. UČÍME SE DÝCHAT

Pro řeč je důležité i umění správného dýchání. Uvádíme proto několik základních cvičení pro děti předškolního věku, z nichž některá lze doporučit i rodičům. Je vhodné zadávat nejvíce jedno cvičení na týden s konkrétním zadáním pro rodiče. Cvičení jsou převzata z webových stránek mateřské školy Chvaltice. Některé uvedené náměty lze především v kolektivu rozvíjet a obměňovat, například *foukanou, peříčko* nebo *foťbal* lze uspořádat jako soutěž, kdy děti foukají proti sobě nebo soutěží skupiny vedle sebe. Je možné také obměnit předměty, do kterých se fouká.

• DECHOVÁ CVIČENÍ

- ZRCÁTKO – Dýcháme na zrcátko – zamlží se, můžeme na něj něco nakreslit.
- ZIMA – Dýcháme si do „zmrzlých dlaní“.
- SVÍČKA – Lehce foukáme do plamínku – plamínek tancuje. Foukáme silně – plamínek zhasne.
- BUBLIFUK – Soutěžíme, kdo udělá největší bublinu, aniž by praskla.
- PEŘÍČKO – Foukáme do peříčka – soutěžíme, kdo ho nejrychleji dofouká do stanoveného cíle.
- BUBLÁNÍ – Brčkem foukáme do vody – děláme bubliny.
- VLOČKA – Foukáme do malé vystřižené vločky z papíru – vločka nesmí spadnout na zem.
- FOTBAL – Foukáme do malé vatové nebo papírové kuličky a snažíme se ji dostat do branky.
- STRAŠIDLA – Brčkem rozfoukáváme barevnou kaňku na papíře – dokreslíme strašidlo.
- VĚTRNÍKY – Foukáním roztáčíme větrník.
- FLÉTNA – Učíme se hrát na flétnu.
- LISTY – Pomocí brčka přenášíme malé vyražené tvary lístečků na nakreslený strom.
- KLAUN – Napodobujeme smích klauna.
- KVĚTINKA – Čicháme ke květině.
- VLÁČEK – Kdo nejdéle vydrží „houkat“ – na jeden dlouhý nádech vyslovujeme *hůůůů*.
- MEDVĚD – Napodobujeme, jak spí medvěd v zimě.
- HOUPAČKA – Na nit zavěsíme např. papírovou kuličku – foukáním ji rozhoupeme.
- BUBLINY – Nafoukneme jednu tvář nebo obě, ústa jsou zavřená.
- VLÁČEK – Na jeden nádech přerušovaně vydechujeme – vláček se rozjíždí.
- HONIČKA – Rychlý nádech i výdech – zadýchali jsme se při honičce.
- PAMPELIŠKA – Foukáme do odkvetlé pampelišky.
- PYTLÍK – Nafoukneme papírový pytlík nebo balónek.
- PÍŠŤALKA – Pískáme si na píšťalku.
- VÝBUCH – Nádech nosem a prudký výdech ústy s náznakem exploze (*kch*) – „střelíme“.
- MRUČENÍ – Nádech nosem při zavřených ústech, výdech ústy s přidáním hlasu (*mmm*).
- PÁRA – Dlouhý nádech a výdech s vyslovováním *sssss*.
- NAFUKOVÁNÍ – Nafukování balónku. Nádech – pauza – výdech.
- LODIČKA – Foukání do papírové lodičky na vodě.
- POTÁPĚNÍ – Dlouhý nádech, zadržet dech – kdo dlouho vydrží.

Více zde: <http://mschvaletice.webnode.cz/logopedie/>

A pro inspiraci uvádíme ještě tři zajímavé hry, z nichž první dvě jsou z webových stránek MŠMT: <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/P/6613/cviceni-pro-spravne-mluveni.html/>

Rozvíjejte okolí

Mezi velmi zábavné dechové hry patří také „rozzívání“ svého okolí. Zkuste si párkrát zívnout, když čekáte například na vyšetření u lékaře nebo v obchodě ve frontě. Pak už jen pozorujte, jak reagují ostatní.

Mašinka a jiná vozidla

Nakreslíme křídou na zem křivolakou čáru, která bude představovat cestovní dráhu pro jednotlivá vozidla. Pak shromáždíme nejrůznější autíčka, mašinky, letadla, traktory, plyšáky a další hračky, které by mohly vydávat nějaké zvuky. Každému předmětu „přiřadíme“ zvuk a pohybujeme se s ním po vyznačené dráze. Celou dobu musíme pohybovat hračkou a vydávat daný zvuk na jeden nádech. Ve chvíli, kdy dojde dech, zastavíme se a vyznačíme na dráze svoji pozici. Je možné soutěžit, kdo

dojede nejdál nebo až do cíle. Příklady zvuků: mašinka – „šššš“, autíčko – „brrrrrm“, traktor – „trr-trr-trr“, včela – „bzzzz“, pes – „haf-haf“ apod.

Foukané kreslení

Na tvrdý papír nalijeme trochu barvy (ideální je používat vodové barvy), vezmeme brčko a rozfoukáváme barvu do různých tvarů. Barvy můžeme míchat, dělat různobarevné obrazce a po uschnutí dokreslit pastelkami libovolné tvary.

5. UČÍME SE POVÍDAT (ROZVOJ ŘEČI)

Vývoj řeči u dětí je příliš obsáhlé téma, které v rámci této metodiky nemůžeme popsat celé a podchytit výčtem aktivit. Následující kapitolu zde zařazujeme, neboť řeč bývá u dětí ze sociálně znevýhodněných rodin často problematický moment ve vzdělávání. Je mnoha výzkumy dokázáno, že sociální, ekonomická, kulturní a vzdělanostní situace v rodině velmi zásadně ovlivňuje vývoj řeči dítěte, a tím (dalo by se zjednodušeně říci) i vývoj jeho myšlení a uvažování. Jazyk – řeč je odrazem naší mysli a naše myšlení je ovlivněno tím, v jakém prostředí a podmínkách žijeme. Rozvoj řeči je přitom ukazatelem i hybatelem celkového vývoje dítěte. Rozvinutá slovní zásoba, schopnost skládat věty, pohotovost řeči, schopnost popisovat pomocí řeči svět a vyjádřit své myšlení je jedním z cílů, o který usilují jak rodiče ve své výchově, tak i pedagogové v rámci výuky. Řeč tvoří spojitou nádobu s rozvojem myšlení, inteligence, tedy s tím, co je jednou z podstat vzdělání (kromě závažných poruch bez sociální etologie, kterými se zde nezabýváme). Představíme tu proto základní rámec, několik motivů, které je důležité při práci s dětmi ze sociálně znevýhodněných rodin neopomenout.

Důležité je uvědomit si míru a způsob, jak je dané dítě situací ovlivněno, tzn. zjistit a pojmenovat, v jakém „řečovém prostředí“ dítě vyrůstá, a podle toho zvolit vhodné zadání a metody výuky. Základní vyhodnocení toho, jak se v rodině komunikuje a jakému „řečovému prostředí“ je dítě vystaveno, je možné vyvodit během několika prvních setkání s rodinou. Pokud zaznamenáme pravděpodobnost nedostatečně podnětné „jazykové“ stimulace ve výchově, je zásadní nepřičítat hned neznalost pojmů nebo neschopnost se vyjadřovat reálným dispozicím dítěte nebo nějaké vadě organického charakteru. Kromě toho, že děti mohou mít častěji různé vady řeči logopedického charakteru, bývá největším úskalím to, že řeč je v důsledku celkově didakticky podceněné výchovy pojmově a strukturou chudší. Děti některé pojmy vůbec nemusí znát. Někdy se stává, že pokud se nedostanou do vrstevnické skupiny organizované zvenčí, neznají ani v pěti letech řádné pojmenování všech barev a tvarů nebo pojmy jako *stejně* a *jiné* či názvy nadřazených kategorií jako *zelenina*, *ovoce* atd. Někdy mohou být slova fixována nepřesně nebo může být význam pojmů méně strukturovaný, méně obsáhlý. Řešení je jednoduché a zároveň velmi náročné. Děti je potřeba řeč – jazyk učit, jako by byly mladšího věku, a neustále ji postupně rozvíjet (viz náměty níže).

Další možností, která může způsobit nestandardní vývoj, je, když má dítě jiný mateřský jazyk nebo pokud mluví tzv. etnolektem, tedy řečí, která vzniká jazykovou směnou mezi dvěma jazyky. Pro výuku češtiny jako cizího jazyka existují speciální učebnice a metodické postupy a pomůcky, které lze vyhledat částečně i na internetu (např. mnoho podkladů je na stránkách Meta o. s., viz <http://www.inkluzivniskola.cz/>). Výuka češtiny, pokud dítě dobře ovládá jiný mateřský jazyk, je sice

náročná, ale problém je jasný a nevytváří nejistotu ohledně toho, co dítě umí. Složitější situace ale je, když děti mluví tzv. etnolektem, v tomto případě nářečím češtiny ovlivněným slovenštinou a romštinou, projevujícím se v přízvuku, fonologii, slovní zásobě a slovních spojeních i v gramatické struktuře. V Česku se etnolekt u dětí z romských sociálně vyloučených rodin vyskytuje poměrně často. Na rozdíl od dětí cizinců, kteří přišli do Česka nedávno a češtinu se teprve učí, mají romské děti mluvící etnolektem za to, že mluví „obyčejnou“ (hovorovou) češtinou. Je to obdobné, jako když děti mluví nářečím češtiny. Tyto děti se pak ve škole musí učit další podobu jazyka (spisovnou češtinu), jen nářečí nebývá tolik ovlivněno strukturou jiného jazyka. Vznikají tak různé, někdy méně, jindy více patrné, odchylky, které jsou z jazykového hlediska nesprávné. V případě zájmu o podrobnější informace o rozvoji řeči u dětí mluvících etnolektem doporučujeme webové stránky www.majinato.cz (číslo 11, *Romský etnolekt češtiny*) nebo můžeme odkázat na sdružení *R-mosty*, které nabízí semináře a bannery s některými důležitými prvky pro jazykovou směnu mezi romštinou a češtinou. Pro ty, kteří mají hlubší zájem o tuto problematiku, můžeme doporučit dvě publikace: *Bořkovicová, Máša: Romský etnolekt češtiny, Signeta, 2007; Šormová, Kateřina: Jak čtou Romové. Kvantitativní výzkum úrovně čtenářské gramotnosti romských žáků, FF UK, Praha 2015.*

5.1. NĚKOLIK RAD K UČENÍ ŘEČI ŘEČÍ

Rodičům je potřeba zdůraznit zásadní a obecné pravidlo, že řeč u dětí nejlépe rozvíjíme, když s nimi/na ně často a srozumitelně mluvíme. Tzn. když jim popisujeme činnosti, které děláme nebo se chystáme dělat, mluvíme o společných prožitcích, vysvětlujeme souvislosti světa a zároveň je motivujeme k tomu samému (tedy aby samy popisovaly, co právě dělají, co se stalo, co se bude dít, viz např. <http://www.rodice-a-deti.cz/vyvoj-rci-predskolnich-deti>). Pokud je potřeba děti opravovat, pak pozitivním a motivujícím způsobem (více viz kapitolu 3.1. *Zásady pedagogické prevence*).

Role pedagoga je nepostradatelná v tom, že děti učí většinový jazyk, který se používá i při výuce. Vhodný, přirozený způsob výuky je, když pedagog nebo vychovatel důsledně pojmenovává činnosti, které se dělají nebo budou dělat, a motivuje děti k tomu, aby je samy pojmenovávaly. Rodičům ale zdůrazňujte, aby se nebáli na děti mluvit romsky, pokud tak mluví doma a je to jejich mateřská řeč. Vysvětlete jim, že pokud děti dobře umí svůj mateřský jazyk, není problém se naučit jiný. Důležité je naučit se dobře jeden jazyk. Rodiče může podpořit, když se naučíte pár romských slov a dáte jim to ve vhodnou chvíli najevo. Tím můžete velmi posílit jejich sebedůvěru i si získat jejich přízeň. Velmi často se stává, že rodiče se na veřejnosti obávají mluvit romsky a děti nutí, aby mluvily česky, protože romštinu považují za stigmatizující.

Pokud děti určitá slova neznají, je vhodné je učit nejprve v 1. pádě a stanovit si na každý týden třeba dvě slova, které chceme zapojit do týdenního programu a do plánovaných aktivit tak, aby je děti mohly použít v různých souvislostech a při různých hrách, s různým materiálem. Rodičům slova zadáme na procvičení doma s konkrétním úkolem. Děti ze sociálně znevýhodněných rodin obvykle nemají dobře ozřejmené názvy dnů a měsíců, rozdělení dne (ráno, dopoledne, odpoledne, večer), neznají správné pojmy pro některá zvířata a názvy zastřešujících kategorií (příklady cvičení viz níže). Pro zapamatování názvů dnů týdne a měsíců v roce může pomoci krátká říkanka nebo písnička, zároveň je dobré mít specifický symbol či barvu pro každý den a měsíc a znázornit je na dobře viditelném místě; jejich pomocí si pak lze každý den i měsíc připomínat.

Slovesa se nejlépe učí při konkrétních činnostech ve třídě, venku, v obchodě, na hřišti či zahradě, ale i za pomoci obrázků (viz popis a odkazy níže). Rodičům můžeme doporučit, aby i oni pojmenovávali s dětmi činnosti, které právě dělají.

Jmenné rody je možné učit pomocí obrázků holčičky (ta), chlapečka (ten) a miminka (to). Když si říkáme vybraná slova, ukážeme k nim vždy obrázek příslušného rodu. Nebo děti mohou dávat obrázky s předměty na správnou hromádku: k holčičce, k chlapečkovi nebo k miminku.

Množné číslo je vhodné znázorňovat konkrétními předměty nebo kresbami.

5.2. NÁMĚTY PRO UČENÍ ŘEČI POMOCÍ OBRÁZKŮ

Pro rozvoj slovní zásoby je vhodné využívat jakékoliv obrazové předlohy, karty s obrázky (lze jednoduše vyrobit) nebo obrázkové slovníky. Možností, jak s kartami a slovníky pracovat, je mnoho. Ve slovnících děti buď jen pojmenovávají, vyhledávají podle instrukcí, nebo naopak samy zadávají předmět k hledání. Samozřejmě mohou popisovat, co kdo dělá nebo jaké vykonává řemeslo. Pomocí karet je možné znázornit kategorie i různé hierarchické vztahy. Karty lze řadit podle podobnosti a pojmenovávat společné prvky zobrazeného (např. dopravní prostředek má kola, vozí lidi, je rychlý, má motor) nebo je možné řadit obrázky pod předem pojmenovanou zastřešující kategorii či více kategorií (auto, vlak, autobus pod předem stanovený symbol dopravních prostředků). Obtížnost ovlivníme výběrem a počtem předložených karet a kategorií. Pro nadřazenou kategorii stanovíme místo, které můžeme označit specifickým symbolem, případně i nadepsat, kam děti třídí například *zeleninu* a *ovoce*. Ve složitější variantě hry mají děti podle popisu přívlasků daného slova vybrat odpovídající předmět na obrázku. Vyložíme sadu obrázků, na kterých jsou zobrazena různá slova, a zadáme dítěti například: „*vyber zelenou zeleninu*“. Nadřazená slova bývají u dětí ze sociálně znevýhodněných rodin často problém. Je možné takto procvičovat například pojmy: *nábytek, příbor, zvířata – domácí zvířata, rostliny, rodina, dopravní prostředky, jídlo, pečivo, zelenina, ovoce* atd.

Zde je několik odkazů na webové stránky, kde je možné najít už připravené pomůcky pro rozvoj řeči. Obrázky si lze ale i vyrobit nebo vystříhat z časopisů.

<http://www.obrazkova-skola.cz/porozumeni-rci>

<http://www.obrazkova-skola.cz/generalizace>

<http://www.obrazkova-skola.cz/oromotoricka-cviceni?tab=description>

<http://www.obrazkova-skola.cz/protiklady-s-piktogramy>

<http://autismus-a-my.cz/strukturovane-ukoly-velke-listy/1634-tridime-zelenina-ovoce.html>

<http://autismus-a-my.cz/vzdelavani-vyukove-pomucky/5809-jiny-svet-logicke-rady-dopravni-prostredky-strukturovana-kniha-.html>

<http://www.snamitozvladnes.cz/index.php/ke-stazeni/2-uncategorised/20-rozvoj-rci>

<http://www.uceni-v-pohode.cz/rozvoj-mysleni-a-rci/>

6. CVIČÍME ŠIKOVNÁ TĚLÍČKA (HRUBÁ MOTORIKA)

Naše celková pohyblivost, koordinace pohybů a držení rovnováhy jsou zajišťovány velkými svalovými skupinami (hrubá motorika). „Z hrubé motoriky vychází rozvoj jemné motoriky, z té potom rozvoj grafomotoriky a oromotoriky“ (Bytešníková, 2012, s. 142). Stejně tak souvisí motorika i s ovládním svalů tváře, „neobratné děti mívají více vad výslovnosti než děti pohybově průměrné“ (Klenková, 2000, s. 48). Přestože vývoj hrubé motoriky je ovlivňován více faktory, pohybová výchova (vytváření příležitostí a vedení k pohybu) v něm hraje důležitou roli. Děti ze sociálně znevýhodněných rodin přitom nemusí být vedeny k širokému spektru činností, ať už v důsledku nezájmu, neznalosti, netrpělivosti či rodičovské úzkostlivosti. Nemusí být zvyklé například chodit po lese, hrát si běžně na hřišti na prolézačkách nebo se naučit plavat apod. Proto je třeba být obezřetný ve vztahu k našim předpokladům, co by dítě daného věku mělo zvládat, a adekvátně vyhodnocovat dovednosti a schopnosti i v oblasti hrubé motoriky a podle toho je postupně rozvíjet.

V této kapitole nabízíme, stejně jako v části věnované řeči, pouze základní rámec a několik konkrétních námětů pro rozvoj hrubé motoriky. Tyto aktivity jsou trvalou a pravidelnou součástí programů pro předškolní děti, ale u dětí ze sociálně znevýhodněných rodin se může stát, že zručnosti se musí teprve postupně naučit. Mnohdy stačí i zcela jednoduché aktivity pravidelně začleňovat do programu a postupně zvyšovat jejich náročnost podle individuálních schopností daného dítěte. Doporučujeme také propojovat pohyb s řečí, neboť to vede nejenom ke spontánnímu rozvoji řeči, ale i myšlenkových pochodů.

Především je ale potřeba zdůrazňovat a vysvětlovat rodičům, proč je dobré vést děti k daným činnostem, a zadávat postupně jednotlivé aktivity podle toho, jak vyhodnotíme aktuální potřeby dítěte. Zkuste rodiče motivovat tím, že budete uvádět souvislosti dalšího vývoje a rozvoje dítěte s danými činnostmi. Zdůrazněte, že to, jak se nyní děti budou učit ovládat své tělo, souvisí s tím, jak budou později zvládat učení ve škole. Rodiče by měli vědět i to, že mají děti podporovat k překonávání překážek, strachu a úzkosti. Rodiče mohou být úzkostliví, a to obzvláště u fyzicky namáhavých nebo složitých cviků. Proto je uklidněte, že není třeba nikam spěchat, a děti mají mít dost času, aby mohly úkol splnit. Vysvětlíte jim, že nejvíce dítěti pomohou, když mu dají najevo porozumění a ujistí ho, že se v případě neúspěchu nic neděje.

Níže uvádíme pár spíše obecných doporučení a námětů. Hry pro rozvoj hrubé motoriky jsou všem pedagogům známé, je jich nespočet a lze se inspirovat v mnoha knihách, metodikách či encyklopediích. Důležité je podat aktivity tak, aby děti vykonávaly činnost s radostí a se zájmem. Doporučujeme jednu z nejobsáhlejších řad od Miloše Zapletala:

Zapletal, M.: Encyklopedie her, 1000 her v tělocvičně, na hřišti, na louce, ve městě, v terénu, v místnosti. Olympia, 1975.

Zapletal, M.: Velká encyklopedie her 1. Hry v přírodě. Olympia, 1987, 2003 a 2005.

Zapletal, M.: Velká encyklopedie her 2. Hry v klubovně. Olympia, 1986, 2003 a 2005.

Zapletal, M.: Velká encyklopedie her 3. Hry na hřišti a v tělocvičně. Olympia, 1987.

<http://www.databazeknih.cz/knihy/velka-encyklopedie-her-1-hry-v-prirode-71487>

Některé zdroje jsou dostupné i na internetu. Např.: Vévodová, Helena, Růžek, Miroslav: Cvičení s říkankou pro malé děti: http://knihy.abz.cz/imgs/teaser_pdf/4449788026600428.pdf

Zde pro pedagogy novější a volně dostupná publikace týkající se pohybu dětí v přírodě: http://jdeteven.cz/files/userfiles/Publikace/Deti_venku_v_prirode_2016_web.pdf

Překonávání terénu a výdrž

Nejpřirozenějším pohybem je chůze v proměnlivém terénu, a to i po delší dobu. Chůzí si děti procvičují tělo a zároveň se mohou učit velmi mnoho o světě kolem sebe. Samozřejmě je důležité podávat k tomu dětem výklad a nejlépe je motivovat přímo hrou, která jim přírodu a svět okolo nich pomůže objevovat a pojmenovávat hravou formou. Výdrž je důležitá i z toho důvodu, že dětem pomáhá cvičit vůli a ovládat jejich momentální potřeby.

Hřiště

Vysvětlíte rodičům, že pravidelnost aktivního pohybu a překonávání překážek jsou velmi důležité a že pohyb dítěte na hřišti neslouží pouze k zabavení pozornosti, ale je důležitou součástí jeho celkového rozvoje. Jakékoliv lezení, prolézání, podlézání, přeskakování děti rozvíjí. Nejenom že si tak fyzicky procvičují tělo, ale především se ho učí ovládat, uvědomují si své pohyby a vědomě je řídí.

Rovnováha

Rovnováhu je možné procvičovat zdánlivě prostými úkony, jako je houpání na houpačce, přecházení prkna na podkladě, nošení nádoby s vodou, stoj na jedné noze.

Skákání panáka

Hra na skákání panáka pomáhá i k tomu, aby se děti učily rozlišovat pravou a levou stranu. Rodičům zkuste vysvětlit tento princip.

Míčky

I pouhé házení míčem je dobré na procvičení více oblastí. Nejenže tak děti cvičí svou fyzickou schopnost, ale musí ji propojit s pozorností, pohotovostí, zrakovým vnímáním a koordinací *ruka – oko*. Samozřejmě lze uplatnit jakékoliv míčové hry s pravidly, příkladů je velmi mnoho (viz Zapletal, 1986/7). Rodičům je třeba vysvětlit tyto souvislosti.

I v místnosti/pokoji je možné cvičit:

Házíme si v sedu míčky.

Předáváme míčky z jedné ruky do druhé, trénujeme pravou a levou stranu.

Míček před sebe, ze sebe, vedle sebe apod.

Míček házíme o zem a musíme ho chytout.

Děti si posílají v sedu s roztaženýma nohama míček s kamarádem.

Tunel, obruče a jiné

Necháme dítě prolézat tunelem, poté před sebou strkat balonek. Tunelem kýváme ze strany na stranu. Jakékoliv hry s obručkami: děti je prolézají, podlézají, skáčou zevnitř a dovnitř, posílají je, vedou jako káču atd. Prolézačky lze udělat doma i ze židlí a nábytku. Nebo mohou děti chodit podle napnutého provazu, látky. Možností je mnoho. Důležité je rodičům dostatečně vysvětlit a připomínat (a přicházet s konkrétními, třeba i inovativními návrhy), jak mohou děti motivovat k rozvíjení hrubé motoriky.

Hry s tělem

Rodiče vyzveme, aby učili děti ukazovat a pojmenovat různé části svého těla. Pro třídu je více variant her, například *Hlava, ramena, kolena, palce* (při písničce ukazujeme na části těla) nebo *Ukazování na těle*, kdy učitel říká: „sáhni si na...“ a vybírá dané části těla. Vhodné je zadávat úkony, při nichž děti musí křížit strany, např.: „sáhni si pravou rukou na levé rameno“.

Jóga – cvičení do školky

Cvičení jógy s dětmi zaměřené komplexně na ovládnutí těla, dýchání i mysli může být velmi obohacující nejenom pro hrubou motoriku. Pokud se rozhodneme cviky jógy do programu s dětmi zařadit, pak je vhodné cvičit s dětmi pravidelně, cvičení jasně ohraničit a dát mu vždy obdobný řád. Vhodné je nechat děti nejprve odreagovat se nějakou fyzicky náročnější činností (např. dupáním, skákáním, plácáním do těla, běháním) a pak je teprve prostřednictvím několika jógových pozic zklidnit. Děti je možné učit cviky i pomocí obrázků, na nichž jsou jednotlivé pozice vyjádřeny zvířetem, které je připomíná. K tomu je možné vést děti k uvědomělému dýchání podle pravidel jógy. Při dýchání je dobré vést děti k tomu, aby si uvědomovaly proces napětí a uvolnění v těle. Existuje několik verzí metodik poskytujících ucelený soubor základních cviků pro děti s obrázky zvířat pro jednotlivé pozice a se základními instrukcemi, např.: <http://www.lalijoga.cz/52-jogove-karty>; <http://www.lalijoga.cz/53-knihy>. Na závěr je pak dobré zařadit ještě relaxaci – odpočinek v lehu s hudbou. Příklad: mravenčí rozcvička – mravenci lezou po jednotlivých částech těla – poťukáváme prsty, jako když běží mravenci, pak třese mravence dolů, protřukáváme postupně zase jednotlivé části těla.

7. CVIČÍME ŠIKOVNÉ PRSTÍKY (JEMNÁ MOTORIKA A GRAFOMOTORIKA)

Jemná motorika je jednak předpokladem pro to, aby se děti mohly naučit psát, jednak jsou různá rozpočítadla a hry s prsty výbornou pomůckou pro rozvoj řeči. Opět nabízíme spíše obecný rámec aktivit pro postupné uvolnění ruky a prstových svalů, které by ve svém výsledku měly vést k nácvičení vhodného úchopu tužky. Děti ze sociálně znevýhodněných rodin totiž většinou nejsou cíleně procvičovány a vedeny k tomu, aby pracovaly s psacím a kreslicím náčiním, s modelínou ani jinými didaktickými hračkami. Nejprve je nutné zjistit schopnosti a zručnost daného dítěte a podle toho nastavit náročnost cvičení. V předškolním věku je vždy lepší začínat postupně a pomalu, aby se děti buď nenaucily zbytečně špatný úchop tužky, nebo nebyly odrazeny tím, že neumí dobře ovládat svou ruku.

Rodičům je třeba vysvětlit, proč jsou níže uvedené aktivity důležité. Povzbudte je, že dětem to pomůže, aby neměly s učením se psaní problémy, a že naučit se držet tužku není samozřejmostí a nemusí se to podařit dobře. Sdělte rodičům, proč je potřeba nejprve ruku uvolnit, a postupně jim zadávejte jednotlivá cvičení. Zdůrazňujte, že při jakékoliv činnosti, kdy děti pomáhají doma, např. při vaření nebo opravování, omývání, skládání oblečení či nádobí atd., si zároveň cvičí prsty pro budoucí úspěch ve škole. Je nutné dát jim prostor a nechtít od nich více, než dovedou. Jak sami postupujete s dítětem v rozvoji, předávejte postupně adekvátní cvičení rodičům. Učí-li se dítě už úchop tužky, předejte rodičům obrázek a ukazujte jim opakovaně, jak úchop vypadá, s instrukcemi k učení se úchopu. Předloh pro zlepšování zručnosti v grafomotorice je velmi mnoho, je možné zakoupit sešity k tomuto účelu určené nebo jsou i předlohy volně dostupné na internetu (např.: http://www.ms.smečno-mesto.cz/vismo/dokumenty2.asp?id_org=400048&id=1300).

Příklady dalších zdrojů pro inspiraci k rozvoji jemné motoriky:

<http://www.grafomotorika.eu/cinnosti-rozvijejici-jemnou-motoriku/>

<http://www.ms.smečno-mesto.cz/grafomotorika-rady-a-procvicovani/d-1296>

7.1. CVIČÍME SI RUCE

Volné ruce

Položíme dítě na břicho na lavičku tak, aby mělo ruce spuštěné na zem, a necháme jej manipulovat s věcmi na zemi: skládat puzzle, hrát si s „vkládačkami“.

Trhání papíru

Necháme dítě „rozcupovat“ papír nebo mačkáním papíru vytvořit kouli. Koulí se trefuje do koše. Pak se snažíme vytrhávat obrázky například ze starého časopisu. Dítě by mělo pracovat oběma rukama drobnými pohyby. Obrázek by měl být velký. Papír můžeme různě kroutit a tvarovat nebo jde například namotávat na tužku.

Plastelína

Rodičům vysvětlíme, že plastelína by měla být měkká. (Je možné vyrobit si ji i doma – mnohé vařené i nevařené recepty jsou volně dostupné na internetu.) Nejprve je dobré válet jednoduché tvary, postupně zvyšujeme nároky na složitost modelovaného. Rodiče bude motivovat, uvidí-li, co se dětem podařilo vytvořit ve školce. Modelína může být dobrou pomůckou i pro osvojování tvarů písmen a pro koordinaci obou rukou (např.: hada rozdělíme na dvě poloviny a každou polovinu vezmeme do jedné ruky, lokty opřeme o stůl a snažíme se v obou rukou vyválet kuličky). Rodičům zdůrazňujte, že jakékoliv „patlání“ je velmi dobré pro rozvoj pohybu rukou. Ideální příležitosti doma nabízí vaření, pokud jsou rodiče trpěliví.

Písek

Rodičům vysvětlíte, že hra na písku pomáhá (kromě zabavení) dětem ovládat ruce a prsty, protože dobře stimuluje konečky prstů. Rodiče mohou zahrabat dítěti ruce do písku a to má pak za úkol zvednout z písku jednotlivé prsty. Do písku lze dětem zahrabávat i různé předměty, aby je hledaly a pojmenovaly. Spíše úkol pro skupinu je, když děti hledají zahrabané díly nějaké skládačky nebo „vkládačky“ – najdou díl a vloží ho do příslušného políčka na desce nebo „vkládačce“.

Hry s hmatáním

Do bedniček/krabiček dáme různé materiály – fazole, cukr, rýži, hrách, bulgur, vodu s bublinami apod. Děti se jen přehrabují nebo nabírají materiál lžící, přenáší jej v hrnku, na větší lžici, na mističce, přendávají z misky na misku.

Smícháme více luštěnin/těstovin a děti musí materiál poslepu roztřídit dle druhu (třídit lze doma cokoliv).

Krabice naplníme různými materiály (rýže, čočka, těstoviny, piliny, písek, polystyren) a zahrabeme do nich předmět, který mají děti podle hmatu určit. Mohou určovat i materiál, ve kterém je předmět zahraban. Rodičům můžeme doporučit jednodušší variantu, kdy je předmět překrytý šátkem v lavoru.

Rodičům můžeme doporučit i popsané aktivity, ale především je povzbuzujeme, aby měli trpělivost s dětmi např. společně vařit nebo pomáhat s drobnými opravami doma, se skládáním nádobí, oblečení, s ukládáním oblečení do skříně, s jakýmkoliv omýváním i menších předmětů. Je důležité říct, co a jak se takto dítě učí a proč je to důležité pro jeho budoucí život.

Legó

Vysvětlíte rodičům, že systém stavebnice na principu lego rozvíjí dítě ve více oblastech (tvary, barvy, prostorová představivost, koordinace *ruka – oko*, jemná motorika, logické myšlení), stejně jako jiné stavebnice. Stavebnice většinou děti baví samy o sobě, když si staví podle své vlastní fantazie nebo

s dopomocí podle návodu. Doporučujeme ukázat rodičům na konkrétním příkladu, co a k čemu je pro dítě důležité, a vyhledat třeba i obchody, kde se dají stavebnice pořídit levněji.

Ve třídě je možné stavění lega opět oživit hrou: děti mají za úkol stavět z kostek podle barvy, podle tvaru nebo mohou kostky nejprve hledat a pak postavit konkrétní tvar. Zajímavá varianta je také, když dítěti dáme za úkol zapamatovat si námi složený tvar, který má pak složit samo. Ještě složitější varianta je, když má dítě během skládání zavázané oči a ostatní mu radí, jak má kostky na sebe dávat.

Dřevěné krabice a krabice s tvary

Zakoupíme nebo vyrobíme z papíru a lepenky a případně potáhneme látkou do sebe zapadající krabice. Krabice na vkládání tvarů je možné zakoupit v různých podobách na řadě míst. Doma lze do sebe skládat například nádobí, hrnce podle velikosti apod. Vysvětlete rodičům, jak a v čem tato činnost děti rozvíjí. Doporučte také klasickou hračku s přesnými otvory pro vkládání tvarů různé barvy (tzv. „vkládačku“).

Zapínání

Doporučte maminkám, aby učily své děti pracovat s různými druhy zapínání oblečení: tkaničkou, zipem, cvočky, zapínáním pásku, suchým zipem, a vysvětlete, že tak dětem pomáhají, aby měly zručné ruce a byly dobře připravené na učení se psaní. Do výuky je možné vytvořit například látkovou pannu nebo jednotlivé polštářky s různými druhy zapínání: šněrováním tkaničky, zapínáním knoflíků, zipu, suchého zipu, cvoček, zapínáním pásku. Nacvičovat uzly je dobré i zvláště – pomocí bavlnek a jemných špagátů.

Navlékání a korálky

Navlékat na nit nebo provázek lze mnoho věcí, nejenom korálky. Využít lze i různé přírodní produkty, např. suché plody jako meruňky, hrušky, jablka na Vánoce, šišky nebo usušené okvětní listy. Dále je možné navlékat např. z papíru vyrobené korálky nebo jen zmuchlané kusy papíru, vystřižené tvary papíru atd. Začínat je lepší s většími tvary a s větší navlékací jehlou a teprve postupně přecházet k drobnějším předmětům. Navlékání je možné využít jako příležitosti k učení dalších souvislostí, podle toho, jaké předměty navlékáme. Lze určovat barvy a tvary navlékaných předmětů, kde předměty rostou (kdy a proč), procvičovat předložky podle pořadí navlékaných předmětů. I samotné přendávání korálků nebo jiných předmětů podle velikosti nebo barvy či způsobu užití je pro děti rozvíjející.

Šití a motání

Namotáváme s dětmi provázek nebo tkaničky na špulku či tyčku. Pro kluky lze oživit činnost například tím, že namotávají tkaničku na autíčko jako spiderman. I šroubování matic na šrouby rozvíjí jemnou motoriku.

Nalévání a přelévání vody

Pokud můžete zajistit podmínky, kdy nebude vadit vylití vody (například venku), pak jakákoliv manipulace s vodou, přelévání, nalévání nebo i nošení hrnků s vodou tak, aby se nevylila, cvičí jemnou motoriku. Nebo je možné děti nechat pracovat s plastovou injekční stříkačkou bez jehly.

7.2. CVIČÍME PRSTY PRO PSANÍ

Jak už bylo řečeno, je třeba procvičovat ruku postupně od základních dovedností k těm složitějším. Rodičům sdělte, aby začali s procvičováním samotných prstů. Pro to existuje mnoho různých předloh, variant básniček a říkanek, podle kterých děti s prsty hýbou. Zadávejte rodičům postupně jednotlivá cvičení – nejlépe i s obrázky, jak s prsty pohybovat. Kreslení čar a malování je lepší začít procvičovat nejprve na velkých formátech a celými prsty nebo válečkem či křídou na tabuli, případně mokrou houbou. Teprve poté přecházíme postupně na kreslení psací potřebou. Psací potřeby by měly být především zpočátku širšího rozměru, vhodné jsou tlusté trojhranné pastelky. Pokud mají děti problém s úchopem, neměly by malovat tenkými nebo krátkými tužkami. Důležité je dávat pozor na fixaci dobrého úchopu psací potřeby, a pokud zaznamenáváme potíže v úchopu, věnovat se stále obecným cvikům zaměřeným na rozvoj jemné i hrubé motoriky. Vždy je dobré s dětmi před kreslením procvičit uvolňující cviky. Rodičům je třeba tento postup vysvětlit a průběžně jim navrhnout pro práci doma jednotlivá cvičení. Obrázky pro správný úchop tužky je možné nalézt na internetu a je vhodné je rodičům vytisknout.

Rozcvičení rukou před kreslením

Kroužíme rukou v rameni v obou směrech, pak v lokti, v zápěstí. Protřepeme dlaně.

Cvičení prstů podle jógy

Jóga má, stejně jako pro celé tělo, speciální cvičení pro polohu prstů – tzv. *jógovou gymnastiku prstů*. Ať už věříme nebo nevěříme tomu, že dané cviky ovlivňují jiné části těla a celkové vnímání osobnosti člověka, jsou jednoznačně dobré pro rozvoj jemné motoriky, tedy pro cvičení a schopnost ovládnutí prstových svalů. Doporučujeme poměrně ucelenou metodiku na těchto webových stránkách: <http://unie-jogy.cz/08prsty.htm> od společnosti *Unie jógy z.s.*

Hry s prsty

Cílené rozcvičování prstů je jednou z efektivních metod, pomocí níž se děti učí ovládat prsty svých rukou. Rozcvičování prstů je možné spojit s říkankami, pro které lze čerpat inspiraci na různých místech.

Příklady cvičení:

- Cvičíme postavení prstů proti sobě – postupné dotyky stejných prstů na obou rukou.
- Každého prstu se postupně dotknu malíčkem a potom palcem.
- Spojení palce a ukazováčku – trháme jahody.
- Přibližování a oddalování prstů obou rukou.
- Domeček: uděláme domeček (dlaně dáme k sobě do špičky jako střechu), v domečku máme stoleček (dlaně dáme vodorovně k sobě), u stolečku je židlička (jedna dlaň míří vzhůru, druhá kolmo k ní) a nad domečkem letí orel (spojíme ruce palci, dlaně máme od sebe a ostatními prsty máváme jako křídly).
- Dlaň sevřeme v pěst a pak dlaň otevřeme, jednou s prsty u sebe, jednou s prsty od sebe.
- Ruce dáme dlaněmi dolů a palec dáváme dolů pod dlaně a nahoru.
- Kývání ukazováčkem vlevo, vpravo (váha) nebo kývání ukazováčkem (pojd' sem).
- Ruce dáme dlaněmi asi 5 cm od sebe – říkáme, jaké prsty mají děti spojit, pokud už znají názvy.
- Z rukou a prstů děláme „dalekohled“.
- Špetkový úchop – cukrujeme, solíme, drobíme, sypeme cokoli na jakékoliv k tomu určené místo.

Zdroje např. zde:

<https://versovani.blogspot.cz/search/label/hry%20s%20prsty>

<http://www.marcdymacek.cz/news/rikanky-ze-cviceni/>

Synek, František. Říkáme si s dětmi. ArchArt. 2004.

Suchá, Romana. Rozpustilé básničky pro malé dětské ručičky. Portál. 2014.

Houbičky

Obyčejné houbičky na nádobí rozstříhneme na dvě nebo tři části. Každé dítě dostane kousek ustřižené houbičky. Nejdříve si řekneme, kde má houbička rohy, kde strany, kde hrany. Vysvětlíme si, která je nejdelší, největší, nejmenší atd. Pak dětem říkáme, jak mají houbičku chytit – např. palec se dotýká jakékoliv hrany, prostředníček jakékoliv strany a malíček jakéhokoliv rohu. Z houbiček je možné také vyřezat různé tvary a tiskat s nimi barvy na papír.

Kreslení do mouky

Na vhodném místě rozsypeme jakýkoliv prášek (mouku, krupici, cukr, písek, případně i čočku atd.) a kreslíme do něj obrázky/tvary podle schopností dětí. Dobré je kreslit do prášku spojeným ukazováčkem a prostředníčkem. Rodičům můžeme doporučit nasypat daný materiál na pekáč.

Začínáme s kreslením na podlaze (cvičení do třídy)

Požadovaný tvar zobrazíme nejdříve pomocí nějakého vhodného materiálu na podlaze, např. pomocí toaletního papíru uděláme na zemi kolo či srdce a děti po něm chodí. Pak děti udělají daný tvar samy ze sebe, stoupají si do kruhu, stoupají si do oblouku atd. Daný tvar vymodelujeme – obtahujeme prstem, pak znova obtahujeme prstem, ale poslepu.

Kresba

Nejlepší pro děti je začínat kreslit s prstovými barvami – prstem, dvěma prsty (spojeným ukazováčkem a prostředníčkem) nebo i jakoukoliv částí těla. Využít lze i malování válečkem. Pokud je to možné, je pro děti zábavné nechat je kreslit navzájem po sobě.

S kreslením je lepší začínat na velkém archu papíru – např. na balicím papíru, nejlépe na zemi. Dále je možné využít ve třídě tabuli, i ta totiž umožňuje větší rozmach. Teprve postupně přecházíme k malování v sedu u stolu na menší formát – znovu můžeme využívat všechny techniky (prstové barvy, vodu, štětec, pastelky, tužku).

U tužky je dobré nejdříve nechat děti si s ní v ruce trochu pohrát: „ručkuje“ prsty po tužce sem a tam, tužkou „driblujeme“ o stůl nebo o zem, držíme tužku a pustíme ji a ona se odrazí od stolu atd. Vždy dbáme na správný úchop.

Rodičům vysvětlíme, že je vhodné nechat děti nejprve volně čmárat a teprve postupně přecházet k cílené kresbě. U cílené kresby začínáme nejprve s kruhem, pak přecházíme k hornímu a dolnímu oblouku kruhu a pak postupně k rovné čáře atd. K tomu lze využít mnoho motivačních předloh, které jsou dostupné volně na webových stránkách (např.: <http://clanky.rvp.cz/clanek/c/p/256/PROGRAM-NA-ROZVIJENI-GRAFOMOTORIKY.html/>; <http://www.predskolaci.cz/pracovni-listy-2/4878> ; <http://www.predskolaci.cz/pracovni-listy-predskolaka/3513>; <http://vytvarna-vychova.cz/tag/grafomotorika/>; <https://cz.pinterest.com/mirkajandova7/d%C4%9Bti/>; <http://www.globalni-cteni.cz/clanek/hulkova-pisanka/>; http://www.1zsdobrisprojekt.cz/grafomoto/grafomotoricka_pripravka.pdf)

Rodičům je vhodné dát konkrétní papír s motivačními obrázky, na nichž děti spojují různé body, kreslí dráhy zvířat, dokreslují obrázky atd.

8. CVIČÍME ŠIKOVNÁ OČÍČKA (ZRAKOVÉ A PROSTOROVÉ VNÍMÁNÍ)

Děti ze sociálně znevýhodněných rodin jsou vzhledem k již zmiňované absenci didaktické nadstavby ve výchově handicapovány také v oblasti zrakového vnímání. V mnoha případech se tyto děti doma minimálně setkávají s obrázkovými knížkami, nevěnují se oblíbeným herním činnostem, jako je např. pexeso nebo puzzle. Stejně tak společné procházky s dospělým, který je vyzývá k pozorování věcí (např. prohlížení berušky doprovázené výkladem, jakou má barvu, kde jsou nožičky, že má na sobě černé tečky atd.) jsou pro ně výjimkou. Mohou se tak následně v oblasti zrakového vnímání projevat opožděně. V této metodice předložíme jen několik základních námětů pro oblasti, které jsou nejvíce spojené s přípravou na čtení a psaní.

Z pohledu zrakového vnímání je čtení spojeno jednak s dovedností pracovat s detaily: **b – d** (rozlišení vertikální), **b – p** (rozlišení horizontální), a jednak s dovedností pracovat s abstraktními symboly. Získání těchto dovedností potřebuje svůj čas (zrání) a dostatek potřebných podnětů (rozvoj).

Podobně jako uvědomování si zvuků, tak i uvědomování si obrazů prochází svým vývojem, a to od globálního k detailnějšímu.

Z hlediska vývoje určité diferenciaci dítě rozlišuje mezi dvěma obrazy nejprve na základě rozdílnosti tvaru. Další úroveň je, že dokáže rozlišit dva obrazce stejné tvarem, ale obrácené vertikálně. Nejobtížnější je rozlišování stejných tvarů obrácených k sobě zrcadlově. (Pokorná, 1997) Nejjednodušší je pro dítě práce s konkrétními předměty, potom s jejich obrázky a nakonec přichází dovednost práce s abstraktními symboly. To, co dítě zvládne s konkrétními obrázky, nemusí ještě zvládat s těmi abstraktními.

V rovině práce s abstraktními symboly dokáže dítě ve věku tří čtyř let označit některé geometrické tvary, jako je například kruh nebo hvězda. Dítě sice nemá ukotveny geometrické pojmy, ale na základě určitých znaků dokáže obrazci přiřadit označení konkrétního předmětu. Obrazec kruhu tak označí jako „míč“ nebo „slunce“. Ale není výjimkou, že mu určité tvary splývají, unikají mu detailní rozdíly, jaké jsou třeba mezi kruhem a čtvercem. Oba obrazce může označit jako „míč“. Pokud po něm budeme chtít, aby některé z geometrických obrazců nakreslilo, setkáme se zřejmě s identickým zpracováním jednotlivých tvarů. Ať už bude kreslit hvězdu, kruh či trojúhelník, vše bude v jeho provedení pravděpodobně připomínat jakýsi kruhový tvar. Mezi čtvrtým a pátým rokem dokáže dítě už zaznamenat určité elementy jednotlivých obrazců – rozlišuje tvar kruhu, čtverce a trojúhelníku. Také reprodukce je už pestřejší, byť ne zcela přesná. Další skok můžeme zaznamenat u dětí sedmiletých, kdy se jak v označení jednotlivých tvarů, tak v jejich reprodukci výrazně posunují dál.

Při rozvíjení této oblasti, tak jako v předchozích kapitolách, je třeba při zadávání jednotlivých cvičení respektovat vývojovou úroveň dítěte a postupovat od jednoduššího ke složitějšímu, od konkrétního k abstraktnímu. Snažili jsme se zde uvést cvičení, která jsou nenáročná jak na provedení, tak i finančně, takže se jim rodiče mohou bez vyšších nároků věnovat v domácím prostředí. Na konci kapitoly opět naleznete odkazy na webové stránky, kde je možné získat potřebné pracovní listy a inspiraci pro další cvičení.

Pro určitou strukturaci práce a snazší orientaci rodičů v tomto tématu lze oblast zrakového vnímání rozdělit na několik podoblastí, na jejichž rozvíjení by se měla v předškolním období v rámci

předgramotné přípravy zaměřit pozornost. Vymezení je umělé, protože jednotlivé oblasti se prolínají a vzájemně ovlivňují, nejsou ve skutečnosti samostatně vydělené. V rozdělení na podoblasti jsme se nechali inspirovat J. Bednářovou a V. Šmardovou (2011) a zároveň uvádíme i některé jimi doporučované činnosti (více viz publikaci *Školní zralost*, kterou lze získat také jako e-knihu např. na www.ereading.cz).

8.1. FIGURA A POZADÍ

Dovednost upřednostnění určitého zrakového podnětu mezi dalšími zrakovými podněty. Rodičům ji můžeme přiblížit tak, že jim vysvětlíme, že při čtení a psaní tato dovednost umožňuje soustředit se na čtené slovo/písmeno mezi ostatními slovy/písmeny.

Rodiče toto mohou nacvičovat při prohlížení jakéhokoliv obrazového materiálu. V obrázkových knížkách či časopisech mohou mít děti za úkol vyhledat nějaký konkrétní předmět, a to na základě slovní instrukce nebo podle obrazové předlohy. Pro rodiče dále můžeme připravit pracovní listy zaměřené na tuto podoblast (nebo odkázat na příslušné stránky). Vhodná jsou také cvičení, kde má dítě za úkol odlišit dva překrývající se obrázky.

8.2. ZRAKOVÁ DIFERENCIACE

Dovednost zrakové diference nám umožňuje rozlišit dva předměty, a to na základě tvaru, barvy velikosti nebo drobných detailů. Rodičům zdůrazníme, že se děti při počátečním čtení a psaní mohou potýkat se záměnami tvarově podobných písmen, a trénováním této dovednosti tomu můžeme předejít.

Zde je namístě doporučit rodičům, aby se s dětmi věnovali hře pexeso, domino, sestavovali různé mozaiky a stavebnice. Rodiče mohou využít věci dostupné doma či venku, například knoflíky či kamínky, která má dítě seřadit podle určitého kritéria (podle velikosti, podle barvy, tvaru). Dále můžeme doporučit nebo připravit pracovní listy, na nichž dítě vyhledává obrázek odlišný od ostatních obrázků, přiřazuje objekt ke stínu, hledá rozdíly na dvou zdánlivě shodných obrázcích.

8.3. ZRAKOVÁ ANALÝZA A SYNTÉZA

Pro čtení a psaní je důležité vnímání celku i jeho jednotlivostí, neboť napsané slovo vnímáme sice jako celek, ale jsme zároveň schopni vnímat i jeho jednotlivá písmena.

I tady můžeme rodičům doporučit oblíbenou dětskou hru puzzle. Puzzle si je možné vytvořit i v domácích podmínkách, a to rozstříháním určitého obrázku či fotografie. V tomto směru je ale nutné rodičům pomoci s výběrem vhodného obrázku a doporučit podle schopností dítěte, na jak velké a tvarově rozličné dílky obrázků rozstříhat. Také skládání stavebnice a práce s mozaikou podporují tuto dovednost.

8.4. OČNÍ POHYBY

Záměrné vedení očních pohybů zleva doprava, sledování jednoho řádku po druhém, odshora dolů je pro čtení velmi důležité. Je vhodné rodiče upozornit, aby při práci s pracovními listy hlídali, aby dítě pracovalo postupně, a to zleva doprava, odshora dolů.

Jednoduché cvičení: Vyrobíme šipku z papíru a děti řadí vždy vybrané předměty zleva doprava podle směru šipky. Děti motivuje, pokud měníme předměty, které řadí, a místo, kde předměty řadí. Podle šipky můžeme takto řadit i obrázky, na kterých je nakreslený děj (například říkanky nebo písničky).

8.5. ZRAKOVÁ PAMĚŤ

Zraková paměť umožňuje správně si pamatovat a vybavovat symboly – písmena, číslice. Není známější hry na trénování zrakové paměti, než je pexeso. Dále můžeme paměť posilovat, pokud si s dítětem povídáme o věcech, při kterých musí zapojit vizuální představivost. Můžeme si povídat o tom, jak to vypadá u něj doma, jaké vzory má na peřince, nechat ho popsat jeho oblíbenou hračku. Naopak rodiče by si měli nechat popsat, s jakou hračkou si dítě hrálo ve školce, co zajímavého vidělo na procházce. Krátkým rozhovorem tak rodiče mohou procvičit mnoho funkcí (zrakovou paměť, schopnost vyjadřování, časovou posloupnost, sociální kontakt, ...).

Oblíbenou hrou, kterou je možné realizovat bez finančního nároku, je hra na zapamatování (tzv. *Kimova hra*). Můžeme před dítě položit několik předmětů, potom je přikryjeme šátkem a necháme dítě vyjmenovat, jaké předměty vidělo. Případně můžeme schovat pouze jeden z předmětů a dítě musí přijít na to, o který předmět se jedná. Složitější variantou je, pokud si má dítě vybavit, vedle kterého předmětu daný předmět ležel, např. „*Vedle čeho ležel hrníček?*“.

8.6. VIZUOMOTORIKA

Aby dítě mohlo kreslit a později psát, musí být schopno souhry (koordinace) zejména mezi okem a rukou – tedy **vizuomotorické koordinace**. V této souvislosti bychom se nejprve dotkli tématu **lateralizace**.

Lidské tělo je, až na pár výjimek, tvořeno párovými smyslovými a pohybovými orgány. Během vývoje (predispozice lze zaznamenat již v prenatálním období) začneme upřednostňovat vždy jeden orgán z tohoto páru. Jedná se o tzv. pravidlo **lateralizace**. „Dominance orgánů není vyjádřením toho, zda je jeden orgán výkonnější (například lepší ostrost vidění nebo sluchu). Je vyjádřením funkční koordinace obou orgánů v závislosti na koordinaci mozkových hemisfér“ (Pokorná, 1997, s. 202). Dovednost psaní je postavena především na souhře dominantního oka a dominantní ruky, proto je důležité, aby dítě nastupující do školy bylo v tomto směru tzv. vyhraněné (upřednostňovalo dominantní ruku a oko). Pokud si nejsme jistí, kterou rukou bude dítě kreslit a psát (dítě ruce často střídá), je vhodné obrátit se na poradenské zařízení. Stejně tak, pokud máme podezření na **zkříženou lateralitu** (dítě např. upřednostňuje pravou ruku a levé oko).

Nyní se opět vrátíme k tématu vizuomotoriky. Úroveň vizuomotoriky můžeme posoudit na tzv. **jednotázných cvičích**, kdy je stanoveno, kudy vede stopa. Při obkreslování musí dítě sledovat linii, směr vedení čáry. Snažíme se dítě vést k plynulému, nepřerušovanému pohybu tužky po papíře.

Přesnost čáry není důležitá, potřebná je plynulost. Je samozřejmé, že dítě povede čáru s odchylkami od původní linie. Obtahujeme opakovaně, několikrát za sebou. Pokud dítě obtahování předloh zvládá, může sloužit jako uvolňovací cvik.

Koordinace rukou a očí vyžaduje přípravu pomocí více metod a v podstatě ji rozvíjíme prostřednictvím většiny činností, které jsme popsali pro oblast jemné i hrubé motoriky (u hrubé motoriky je to jakákoliv činnost s míčem či házením). Souhrn rukou a očí si dítě zároveň rozvíjí také tím, že se učí oblékat, stolovat, zvládat základní hygienické dovednosti; při pomáhání v domácnosti (například chystání na stůl, uklízení hraček, „spoluúčast při vaření“).

8.7. VNÍMÁNÍ PROSTORU

Vnímání prostoru ovlivňuje nejen nácvik čtení, psaní, ale také zvládnutí matematiky (např. práci s číselnou osou), geometrie a promítá se také do tělesné výchovy nebo rukodělných činností.

Dítě obvykle nejprve chápe a posléze i aktivně užívá pojmy *nahoře – dole*, následně *vpředu – vzadu* a nakonec *vpravo – vlevo*. Dále sem také patří chápání a používání předložkových vazeb (*na, do, v, před, za, nad, pod, vedle, mezi, hned před, hned za ...*) a takových pojmů, jako je například *vysoce, nízko, daleko, blízko, první, prostřední, poslední*. Je vhodné například zapsat dané pojmy a předložkové vazby rodičům na kartičku, aby měli při níže uvedených aktivitách potřebnou inspiraci pro tvoření instrukcí.

K nácviku je možné použít cvičení, při němž dítě na základě instrukce pokládá předměty na připravenou plochu nebo naopak předměty podle instrukce na ploše vyhledává. Toto cvičení mohou snadno realizovat i rodiče doma: papír rozdělíme mřížkou a předložíme dítěti obrázky různých věcí (nakreslené, zakoupené, vystřižené z časopisů). Dítěti řekneme, aby z daných předmětů vybralo konkrétní předmět a položilo ho podle instrukce na určené místo (např.: „*Polož hrníček na papír nahoru,*“ nebo „*Polož pastelku na papír vlevo dolů.*“). Do instrukce můžeme zahrnout i předměty, které jsou už na papíře položené (např.: „*Polož autíčko vedle pastelky.*“). Je možné postupovat ale i opačně: „*Podej mi předmět, který je vpravo nahoře.*“ Podobně můžeme pracovat s ukazováním na vlastní tělo, v místnosti (manipulace s drobným nábytkem), venku na procházce.

Oblíbenou by se mohla stát i hra na bludiště, při níž má dítě zavázané oči a je navigováno k určitému cíli. Před zahájením cesty dítě vyzveme, aby si v mysli představilo, kde stojí a kde se nachází jeho cíl. Potom začneme s navigací. Např.: „*Krok v před ... dva kroky vlevo ... krok vzad.*“ Číslovky můžeme nahradit počtem tlesknutí nebo heslem „hop“ (nesmí jich být mnoho) a pro pravolevou orientaci můžeme např. použít označení levé ruky šátkem. Instrukce by pak zněla: „*Krok v před ... hop hop vlevo, za šátkem ... krok vzad.*“

Další možností nácviku, který nebude pro rodiče složitý, je práce s pracovními listy, kde je například v řádku jeden z předmětů otočený opačným směrem než ostatní nebo kdy dítě v řadě obrázků hledá stejně otočený obrázek, jako je na předloze, apod.

<http://www.omalovanky-zde.cz/>

<http://www.i-creative.cz/2010/05/16/hledej-rozdily-ukoly-pro-predskolaky/>

<http://www.vesela-chaloupka.cz/klicove-slovo/predskolaci/>

<http://domasdetmi.eu/category/k-vytisknuti-zdarma/>

<http://www.detskestranky.cz/rubrika/pracovni-listy/kresleni/>

<http://skolaci.com/ke-stazeni>

<http://inkluzi.upol.cz/ebooks/metodika-prurez-11/metodika-prurez-11.pdf>

<http://www.zssirotkova.cz/wordpress/wp-content/uploads/2013/12/Lateralita-orientace-v-prostoru-a-pravoleva-orientace.pdf>

9. LITERATURA

BEDNÁŘOVÁ, J., ŠMARDOVÁ, V. Školní zralost. Co by mělo umět dítě před vstupem do školy. Brno: Computer press, 2011. ISBN 978-80-251-2569-4.

BEDNÁŘOVÁ, J., ŠMARDOVÁ, V. Diagnostika dítěte předškolního věku. Computer press.

BYTEŠNÍKOVÁ, I. Komunikace dětí předškolního věku. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3008-0.

KLENKOVÁ, J. Kapitoly z logopedie I. Brno: Paido, 2000. ISBN 80-85931-88-5.

KULHÁNKOVÁ, E. Vývoj a struktura fonologických dovedností v raném předškolním věku. Diplomová práce. PFUK Praha, 2011.

KULHÁNKOVÁ, E., MÁLKOVÁ, G. Fonematické uvědomování a jeho role ve vývoji gramotnosti. E – psychologie, číslo 4, ročník 2, 2008.

MERTIN, V., GILLNEROVÁ, I. (eds.). Psychologie pro učitelky mateřské školy. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-799-X

POKORNÁ, V. Teorie, diagnostika a náprava specifických poruch učení. Praha: Portál, 1997. ISBN 80-7178-135-5.

POKORNÁ, V. Cvičení pro děti se specifickými poruchami vnímání (rozvoj vnímání a poznávání), Praha: Portál, 1998. ISBN 978-80-7367-931-6.

SINDELAROVÁ, B. Předcházíme poruchám učení. Soubor cvičení pro děti v předškolním roce a v první třídě. Praha: Portál, 1995. ISBN 978-80-262-1082-5.

ŠULOVÁ, L. a kol. Význam domácí přípravy pro začínajícího školáka. Wolters Kluwer, 2014. ISBN 8074785432, 9788074785436

TREUOVÁ, H., JOHNOVÁ, H. Pracovní sešit pro nápravu vývojových poruch učení v ČJ. I. Havlíčkův Brod: Tobiáš, 1998. ISBN 978-80-7311-156-4.

TREUOVÁ, H., JOHNOVÁ, H. Pracovní sešit pro nápravu vývojových poruch učení v ČJ. II. Havlíčkův Brod: Tobiáš, 1997. ISBN 80-7311-002-4.

ZAPLETAL, M. Encyklopedie her, 1000 her v tělocvičně, na hřišti, na louce, ve městě, v terénu, v místnosti. Olympia, 1975.

ZAPLETAL, M. Velká encyklopedie her 1. Hry v přírodě. Olympia, 1987. 2003/05. ISBN 27-003-87.

ZAPLETAL, M. Velká encyklopedie her 2. Hry v klubovně. Olympia, 1986. ISBN 27-053-86.

ZAPLETAL, M. Velká encyklopedie her 3. Hry na hřišti a v tělocvičně. Olympia, 1987. ISBN 27-021-87.

ZELINKOVÁ, O. Cvičení pro dyslektiky I. – VI. Díl. Praha: DYS, 1993 (pracovní listy), I. Rozlišování krátkých a dlouhých samohlásek, II. Rozlišování slabik dy-di,ty-ti,ny-ni, sykavek, III. Sluchová analýza a syntéza slov, Hrajeme si s písmeny.